

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pomoc obětem trestných činů

Vedoucí diplomové práce:

Doc. JUDr. Josef Zapletal, CSc.

OPONENT:

PROF. NOUOTNÝ

Diplomant:

Martina Dušáková

Pivovarnická 1942/8

180 00 Praha 8 – Libeň

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 4.5.2007



Martina Dušáková

Děkuji Doc. JUDr. Josefu Zapletalovi, CSc., za odborné vedení diplomové práce a cenné rady při jejím zpracování, zároveň také všem, kteří mi byli jakýmkoliv způsobem nápomocni.

Obsah:

1	<u>Úvod</u>	3
2	<u>Důležité pojmy</u>	6
2.1	<u>Pojetí viktimologie a její předmět</u>	6
2.2	<u>Viktimnost a viktimizace</u>	9
2.3	<u>Rozdíl v pojmech „oběť“ a „poškozený“</u>	10
2.4	<u>Význam viktimologie</u>	10
3	<u>Oběti trestného činu v kriminologii, resp. viktimologii</u>	15
3.1	<u>Dopad viktimizace – újma způsobená oběti</u>	15
3.2	<u>Fáze viktimizace</u>	16
3.2.1	Viktimizace primární.....	16
3.2.2	Viktimizace sekundární.....	16
3.3	<u>Rozdělení újmy podle účinků</u>	18
3.3.1	Újma fyzická.....	18
3.3.2	Újma finanční.....	19
3.3.3	Újma psychická.....	20
4	<u>Pomoc obětem trestných činů</u>	23
4.1	<u>Pomoc poradenská, sociální a terapeutická</u>	23
4.2	<u>Pomoc trestněprávními prostředky</u>	25
4.3	<u>Pomoc peněžítá – kompenzace škody státem</u>	30
5	<u>Instituce zabývající se pomocí obětem trestné činnosti v ČR</u>	34
5.1	<u>Bílý kruh bezpečí</u>	34
5.2	<u>Další instituce</u>	40

6	<u>Mezinárodní úprava</u>	41
6.1	<u>Mezinárodní dokumenty vztahující se k obětem</u>	41
6.2	<u>Mezinárodní organizace</u>	51
7	<u>Závěr</u>	54
	Seznam použité literatury	58

1 Úvod

Problematika pomoci obětem trestných činů mě zaujala již při studiu kriminologie. Za téma své diplomové práce jsem si ji vybrala proto, že tato otázka je a stále bude živým problémem společností na celém světě a myslím, že je potřeba jí věnovat více pozornosti než tomu bylo v minulosti.

Téma zločinnosti zajímalo společnost již odpradávná. Z historie víme, že v tradičních systémech trestní justice byla pomoc a podpora obětem agresivního jednání poskytována obvykle jejich **rodinami**, nápomocny však bývaly celé **vesnice** či domorodé **kmeny**. Tato neformální společenská síť zmírňovala dopad viktimizace a napomáhala oběti vzpamatovat se ze svého prožitku, často bývala aktivní i při řešení konfliktu a při zabezpečení toho, aby jakákoliv rozhodnutí vztahující se k výše uvedeným událostem byla také skutečně realizována. Na řešení konfliktu se podíleli oběť, její příbuzní, pachatel, jeho příbuzní, jakož i celá společenská skupina.

V souvislosti s narůstající složitostí společenských vztahů a s rozvojem systémů trestní justice přebírá v mnoha částech světa dominantní roli **stát**. Stát především definuje určité specifické formy chování jako trestné činy, a časem přebírá i odpovědnost za vyšetřování trestného činu, stíhání podezřelého, za přijaté soudní rozhodnutí a jeho realizaci. I přesto, že trestné činy úřadům často oznamovaly právě oběti, bylo na trestné činy pohlíženo spíše jako na delikty proti státu než na porušování práv obětí, a tak byla i následná rozhodnutí přijímána spíše v zájmu státu. Vzhledem k tomu bylo oběti poskytnuto méně příležitostí k přímému zapojení se do systému trestní justice.

Výše uvedené však neznamená, že by historický vývoj představoval postupné zhoršování postavení oběti. Různé systémy trestní justice a další formy soudnictví se totiž vyvíjejí odlišně a tradiční systémy trestní justice zdaleka nemusejí být z hlediska oběti ideální.

Do poloviny 20. století by se nicméně oběť v mnoha společnostech mohla nazývat „zapomenutou osobou“ v systému trestní justice.¹ Pozornost odborníků i laiků byla totiž jednostranně zaměřena na pachatele a byla věnována především zajištění řádného procesu obžalovanému, jemuž ze strany státu hrozí trest, a kterému proto musí být poskytnuty všechny možnosti prokázat svou nevinu a předložit důkazy na svou obhajobu. Obdobná pozornost ale nebyla věnována oběti, která zůstávala na vedlejší koleji. Nepocítovala se potřeba přímého zapojení oběti do trestního řízení, neboť se očekávalo od státu, že bude zastupovat její nejlepší zájmy.

Od 40. let 20. století, tedy od doby zveřejnění raných studií Hanse von Hentiga a Beniamina Mendelsohna považovaných za zakladatele moderní viktimologie, se v rostoucí míře obrací pozornost k problémům, jimž čelí oběti ve společnosti obecně, a zejména ve vztahu k systému trestní justice. Jedná se např. o necitlivé zacházení s oběťmi ze strany policie, soudních orgánů a dalších orgánů státu podílejících se na objasňování trestné činnosti.

K přehodnocení postavení oběti vedly i společenské změny. Docházelo k narušování tradičních modelů společenské solidarity a rodiny. Různé jurisdikce se v rámci možností snaží na tyto problémy reagovat, posílit postavení oběti a zabezpečit jí dosažitelnost odpovídajících služeb.

Trestná činnost je odjakživa problémem společnosti jako celku a není v silách jednotlivce se jí naprosto vyhnout či ji ignorovat. V dnešní moderní době a společenské situaci problematika obětí získává na důležitosti. Podle některých odhadů má až 60 % dospělé populace osobní zkušenost s viktimizací.² Toto číslo je alarmující a pouze podtrhuje důležitost tématu. Oběťmi některého trestného činu se již mnoho z nás nebo našich blízkých stalo a případnou obětí se taktéž do budoucna může kdokoli z nás stát. Je proto vhodné se s touto problematikou seznámit a vědět, co či kdo a jak nám v takové situaci může pomoci.

¹ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 7

² Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 9

Ve své práci pojednám o historickém vývoji pomoci obětem trestných činů, o důležitém mezníku v tomto vývoji - vzniku viktimologie, a uvedu nejvýznamnější pojmy s danou problematikou související. Dále se budu věnovat dopadu viktimizace na oběť a jednotlivým druhům újmy. Těžiště mé práce bude v uvedení a posouzení jednotlivých druhů pomoci v podmínkách ČR, podrobně se zaměřím na postavení obětí trestných činů v rámci trestního řízení. Následně se budu zabývat institucemi poskytujícími pomoc a především činností českého Bílého kruhu bezpečí. V závěru práce uvedu mezinárodní dokumenty, které mají veliký význam pro pomoc obětem trestných činů, a mezinárodní organizace, které obětem pomoc poskytují.

Zároveň se pokusím nastítnit možné změny a směry vývoje, které by vedly k celospolečenskému zlepšení postavení obětí, a to nejen v průběhu trestního stíhání, ale i mimo něj. Cílem mé práce bude zmapování prostředků pomoci, zamyšlení se nad jejich aplikací, a nad tím, zda vynaložené prostředky a úsilí je globálně i v jednotlivých případech správně aplikováno.

Jedním z důvodů výběru tématu této diplomové práce je i mé setkání s osobou poznamenanou trestným činem a následně reakcí jejího okolí. Střetla jsem se zde poměrně tvrdě s realitou, že nelze pomoci vždy, kdy bychom si přáli. Dané osobě bych velice ráda pomohla, ale v podmínkách jejího způsobu života to není možné. Snažím se tedy pro ni dělat vše, co je v mých silách, i když mé možnosti jsou omezené. Vděk této oběti je však vzhledem k mé činnosti neporovnatelně vyšší a tak vím, že stačí málo pro to, abychom dokázali někomu ulehčit v jeho těžké situaci.

Uvědomuji si, že pomoc obětem trestných činů by měla být důležitým tématem na všech úrovních společenské struktury. Ke zdůraznění potřeby pomoci obětem trestných činů bych ráda touto prací přispěla.

2 Důležité pojmy

Chceme-li se orientovat v problematice pomoci obětem, je vhodné se zmínit o nejdůležitějších pojmech vztahujících se k tomuto tématu. Jedná se např. o pojmy viktimologie, oběť, poškozený, viktimmnost či viktimizace.

2.1 *Pojetí viktimologie a její předmět*

Viktimologie je věda zabývající se oběťmi trestných činů, později se předmět jejího zájmu rozšiřuje i na oběti katastrof a jiných neštěstí. Jako relativně nová vědní oblast vzniká přibližně v 50. letech minulého století. Její název je odvozen z latinského pojmenování pro oběť - *victima*.

Viktimologii lze vymežit dvěma způsoby. Prvním z nich je tzv. **užší vymezení** viktimologie, kdy je viktimologie považována za součást kriminologie. Toto pojetí zastává převážná většina odborné literatury. Viktimologie má v rámci kriminologie velký význam, svými poznatky o obětech a jejich vlivu na proces vzniku trestného činu a jeho průběh rozšiřuje znalosti kriminologie o příčinách trestné činnosti a jejich důsledcích. Viktimologické bádání o obětech a empirické výzkumy o nich mají nemalý význam také pro prevenci kriminality.

Druhé pojetí viktimologie ji považuje za *samostatnou sociální vědu* interdisciplinárního charakteru (viz. např. Benjamin Mendelsohn). Jedná se o **širší pojetí** viktimologie, podle kterého by se viktimologie měla zabývat oběťmi nejen trestných činů, ale i různých jiných sociálních a společenských událostí, jako jsou např. války, přírodní pohromy, politický útlak.

Pojem oběť trestného činu je úzce spojen s pojmem kriminality. Každá oběť trestného činu vznikla v přímém či nepřímém důsledku spáchání trestného činu. Domnívám se, že problematiku obětí trestných činů je vhodné zkoumat komplexně ve všech souvislostech se zkoumáním kriminality, tím pádem v širším rámci vědního oboru kriminologie. Proto zastávám názor, že viktimologie je součástí kriminologie.

Za zakladatele moderní viktimologie jsou považováni izraelský advokát **Benjamin Mendelsohn**, americký psychiatr **Frederic Wertham** a německý kriminolog **Hans von Hentig**. Jako první se věnovali problematice obětí, definování pojmu *oběť* a vytváření jejich typologií.

Zájem o oběti v polovině 20. století souvisel s tragickými zkušenostmi druhé světové války a zvýšeným soucítěním veřejnosti s utrpením milionů obětí nacistické genocidy. Pozornost však začala být ve větší míře věnována také obětem jiných zločinů. Prosazovalo se přesvědčení o potřebnosti věnovat péči nejen pachateli, jako tomu bylo převážně dosud, ale také oběti. Obecně se začalo uznávat, že trestný čin poškozuje oběť nejen fyzicky a materiálně, ale že může způsobit i vážnou psychickou újmu. Mnoho obětí kriminality potřebuje kvalifikovanou pomoc a péči na dlouhé cestě vyrovnání se s negativní zkušeností, kterou můžeme psychologicky popsat jako integraci (přijetí a zpracování) traumatu, které plyne z viktimizace.³ Po předchozím opomíjení se tedy konečně stala středem zájmu také oběť, její ochrana, účinnější pomoc a snaha o zlepšení její pozice v průběhu trestního řízení.

Konkrétní pomoc obětem kriminality začali nejprve poskytovat **dobrovolníci** sdružující se v nestátních organizacích. Tyto organizace začaly vznikat v různých zemích, např. Velké Británii, Švédsku, USA, Německu, i v České republice, a to zároveň se vznikem akademické viktimologie. Až o něco později vstupují do této oblasti i další složky a instituce garantované státem.

Viktimologie se dnes věnuje širokému spektru otázek. K nejdůležitějším patří *práva obětí v trestním řízení, ale i mimo něj* (např. právo na ochranu soukromí, právo na kompenzaci škod, které vznikly jako přímý důsledek zločinu).

Viktimologie se dále zabývá *zjišťováním výskytu viktimizace* ve společnosti prostřednictvím provádění průzkumů, které jsou v angličtině označovány pojmem „Victimization Surveys“. Jedná se např. o telefonické dotazování domácností na to, zda se v určitém časovém období stali příslušníci domácnosti obětí některého trestného činu. První průzkum se uskutečnil v roce 1966 v USA, v dalších zemích v polovině 80.

³ Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 9

let a později. Mnoho expertů považuje výzkumy viktimizace za milníky ve zjišťování výskytu kriminality, neboť odkrývají i tzv. latentní (neboli skrytou, neoznámenou) kriminalitu. Přesné statistiky o počtu obětí trestných činů v populaci nejsou k dispozici, a to i z důvodu, že existuje právě určitá skupina latentních, skrytých obětí kriminality, které neoznámily, co se jim přihodilo. Přesto z viktimologických průzkumů plyne, že viktimizace je relativně častou životní zkušeností. Podle některých odhadů má až 60 % dospělé populace osobní zkušenosti s viktimizací.⁴

Další z důležitých okruhů viktimologie se věnuje *psychologii obětí*. Vědci se snaží především o objasnění podstaty traumatizace, která je způsobena trestným činem. Zjišťují, jak oběť trestný čin prožívala, jak se s ním vyrovnává, mapují dopady trestného činu na oběť i problémy, se kterými se potýká, a ověřují, co jí pomáhá a co ji blokuje ve snaze o návrat do běžného života.⁵

Předmět viktimologie tvoří celkem šest skupin jevů:

- 1) osoba oběti (její biologické, psychické a sociální vlastnosti),
- 2) vztahy mezi obětí a pachatelem,
- 3) proces viktimizace a role oběti v něm,
- 4) role oběti v procesu odhalování, vyšetřování a soudního projednávání věci,
- 5) pomoc oběti, způsoby jejího odškodnění a rehabilitace,
- 6) ochrana občanů před viktimizací.⁶

V této práci se dále budu věnovat výše zmíněnému tématu, tedy bodu 5) – pomoci obětem.

Přestože viktimologie vznikla jako věda zabývající se oběťmi trestného činu, její poznatky významně přispívají k pochopení problémů a životní situace všech osob, které postihl osud oběti.

⁴ Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 9

⁵ Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 11

⁶ Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*, 2. vydání, Praha, ASPI, 2004, str. 140-141

Pod pojem *oběť* tedy můžeme v širším slova smyslu zařadit:

- oběti trestných činů;
- oběti přírodních katastrof (povodní, zemětřesení, požárů);
- oběti velkých neštěstí (leteckých, železničních, lodních);
- oběti teroristických akcí.⁷

V rámci konkretizace pojmu viktimologie je vhodné učinit ještě jednu poznámku. Je sporné, zda se má viktimologie zabývat pouze osobou bezprostředně dotčenou trestným činem (např. zraněnou, okradenou, znásilněnou) nebo i osobami jí blízkými (rodinnými příslušníky), jichž se následek činu dotýká zprostředkovaně (např. ztrátou živitele, utrpením psychického traumatu). Tyto vzdálenější oběti mají s bezprostřední obětí určité rysy společné, nepodílely se však zpravidla na vzniku a průběhu trestného činu. Čím širší okruh osob bychom pod pojem „oběť“ zařadili, tím méně společných specifických rysů odlišujících je od celkové populace, by bylo možné nalézt. V zájmu homogenity zkoumaného objektu je vhodnější pokládat za oběť pouze osobu, která byla trestným činem bezprostředně dotčena. Některé viktimologické poznatky je však možné vztáhnout i na širší okruh osob, např. ty, které se týkají odškodňování a sociální pomoci.

2.2 *Viktimnost a viktimizace*

Dalším pojmem, který je vhodné zmínit, je *viktimnost*. Viktimnost je vyjádřením míry pravděpodobnosti, že se jedinec nebo skupina osob stane obětí trestného činu. Jedná se o stupeň rizika, který se odvíjí např. od zaměstnání, věku, pohlaví, vlastností či chování jedince nebo skupiny osob. Určitá povolání jsou více exponovaná než jiná – např. policisté či hlídači - a hrozí proto větší riziko, že se stanou obětí některé trestné činnosti.

⁷ Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 11

Viktimizací se pak rozumí proces zraňování a poškozování jedince. Je to děj, v jehož průběhu se potenciální oběť stává obětí skutečnou. Trestný čin je pro oběť pouze začátkem, jakýmsi úvodním dějstvím. Iniciuje automaticky následující nutné pochody. Viktimizace začíná vlastním útokem na oběť, zpravidla jím však nekončí. Z výzkumů i praxe je zřejmé, že újma způsobená trestným činem je z psychologického hlediska úvodním dějem, na který navazují další oběť zraňující události. Proces viktimizace má svou dynamiku, která překračuje bezprostřední a přímé důsledky spáchaného trestného činu.⁸

2.3 Rozdíl v pojmech „oběť“ a „poškozený“

Tyto pojmy, přestože mají mnoho společného, nejsou totožné. Pojem „poškozený“ je institutem trestního práva procesního (§ 43 zákona č. 141/1961 v aktuálním znění, o trestním řízení soudním (trestní řád)). Za poškozeného se považuje „ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda...“. Poškozeným tedy může být jak osoba fyzická, tak právnická.

Na rozdíl od trestněprocesního pojmu „poškozený“ se za „oběť“ ve viktimologickém smyslu považuje pouze fyzická osoba, nikoli kolektivní subjekt (např. osoba právnická).

Budeme-li však v této práci hovořit o poškozeném, považujeme ho za oběť trestným činem majetkově či jinak poškozenou.

2.4 Význam viktimologie

❖ Pro trestní právo hmotné

Viktimologie má velký význam pro mnoho vědních i právních oborů. V trestním právu hmotném a jeho institutech je nezbytné zohledňovat viktimologické aspekty, které se pak stávají předmětem dokazování v konkrétních trestních věcech

⁸ Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 12

především z důvodu posouzení trestní odpovědnosti a následně k umožnění správného rozhodnutí o trestu. Řeší se např. otázka, zda *svolení oběti* s činem je či není okolností vylučující protiprávnost a příp. za jakých podmínek může toto svolení trestní odpovědnost pachatele vylučovat. Problémy se vyskytují v případech, kdy chování oběti mohlo umožnit chybnou interpretaci ohledně svolení a obviněný se hájí tím, že jednal v omylu. Takové situace se vyskytují např. u trestného činu znásilnění, jestliže se žena dobrovolně zdržovala ve společnosti pachatele a její obrana byla málo intenzivní. Ke správnému posouzení je nutné důkladně zanalyzovat situaci před spácháním trestného činu, chování oběti i pachatele v jeho průběhu a po něm (např. včasnost oznámení).

Viktimologické aspekty se uplatňují také při výměře trestu, především v otázce *polehčujících a přitěžujících okolností*. Jako polehčující okolnost lze posoudit např. pachatelovo přičinění se o odstranění škodlivých následků nebo dobrovolné nahrazení způsobené škody (§ 33 písm. h/ TZ). Jako přitěžující okolnost lze posuzovat např. zvlášť závažné způsoby nakládání s obětí (surově, zákeřně, viz. § 34 písm. b/, c/ TZ)⁹.

Zastávám názor, že nelze připustit, aby jakékoli formy „viktimologického zavinění“ byly interpretovány ve prospěch pachatele. Například zneužití přílišné důvěřivosti, neopatrnosti nebo naivity málo inteligentní oběti, která usnadní spáchání trestného činu, nemůže vést ke shovívavějšímu posouzení pachatele, naopak by mu měl být trest vyměřen přísněji. Tyto znaky totiž svědčí o promyšlenosti a větší nebezpečnosti pachatele.

Soud by měl dále, dle mého názoru, při výměře trestu zohledňovat osobnostní vlastnosti oběti, které jsou relevantní pro posouzení stupně nebezpečnosti činu pro společnost (§ 3 odst. 4, § 31 odst. 1 TZ). Jedná se o případy, kdy obětí je dítě, bezbranná osoba či invalida, jejichž napadení či zneužití je mnohem jednodušší.

❖ Pro trestní právo procesní

Význam viktimologie pro trestní právo procesní je nesporný. Vlivem jejích poznatků a pod silicím tlakem veřejného mínění a organizací kladoucích si za cíl

⁹ Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2. vydání, Praha, ASPI, 2004, str. 161-162

zlepšit postavení obětí se ve světě i u nás reformují procesní předpisy. Právům obviněného je v procesním právu a v legislativě trvale věnována velká pozornost, oběť však až donedávna byla na okraji jejich zájmu. Novelizace minulých let postavení oběti/poškozeného výrazně zlepšily. Stále však existuje mnoho nedostatků, které se musí řešit.

Jedním z problematických témat je úprava, která vyžaduje **souhlas poškozeného** k zahájení trestního stíhání pro vyjmenované delikty (ustanovení § 163, 163a TR). Pro oběť trestného činu může být nevýhodné, jestliže by byla stíhána jí blízká osoba. Oběť může být také vystavena neustálému nebezpečí nátlaku ze strany pachatele a tím sekundárně viktimizována, zvláště v případech domácího násilí. Novelou trestního řádu z r. 2001 bylo ustanovením § 163a dispoziční právo poškozeného omezeno.

Český trestní řád dává poškozenému poměrně rozsáhlá práva, pomocí nichž se může poškozený domáhat zadostiučinění a náhrady utrpěné škody, tzv. adhezní řízení (§ 43 až 46 TR). Poškozený má právo zejména navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit způsobenou škodu. Dále má právo činit důkazní návrhy, nahlížet do spisů, zúčastnit se hlavního líčení, podávat opravné prostředky proti některým rozhodnutím apod. Úprava však, dle mého názoru, není dostačující. Ve skutečnosti se totiž poškozený v adhezním řízení často náhrady škody nedomůže, buď bývá soudem odkázán na občanskoprávní řízení nebo je přiznaný nárok na náhradu škody nedobytný. Společenský zájem na usnadnění pozice poškozeného zde koliduje např. se zásadami rychlosti a hospodárnosti procesu. Kompromisy, které jsou výsledkem těchto střetů, nemusí vždy zájmům oběti vyhovovat.¹⁰

Navrhuji pokračovat v trendu posilování postavení poškozeného v trestním řízení, např. rozšířením důvodů, pro něž může poškozený odvoláním napadnout rozsudek nebo možností napadnout kromě výroku o náhradě škody i výroky o vině a trestu.

¹⁰ Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2. vydání, Praha, ASPI, 2004, str. 162 a násl.

Kriminální politika se v posledních letech snaží o zapojení obětí do různých alternativních způsobů vyřizování trestních věcí tzv. odklonem (diversion), jedná se o podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 TR) a narovnání (§ 309 TR). Cílem odklonů je dosažení rychlé náhrady škody i morální satisfakce oběti, projednáním věci může také dojít k otupení konfliktu mezi obětí a pachatelem a v důsledku toho k snížení rizika sekundární viktimizace. Zájmy oběti jsou zohledňovány tím, že podmínkou pro uplatnění odklonu, je náhrada způsobené škody nebo alespoň uzavření dohody o její náhradě, příp. vykonání jiných potřebných opatření k její náhradě.¹¹ Soud vždy při rozhodování o narovnání vyslechne i stanovisko poškozeného (§ 310 TR). Zapojení oběti do těchto procesů je vždy nutno pečlivě zvážit, neboť může oběti při neuváženém použití způsobit sekundární viktimizaci.

Blíže viz. kapitola 4.2 (str. 25 a násl.) – Pomoc trestněprávními prostředky.

❖ Pro prevenci kriminality

Žádný stát na světě nemá prostředky k tomu, aby ochránil všechny občany před kriminalitou. Od občanů lze tedy oprávněně žádat, aby, v rámci svých možností, zabránili viktimizaci. Část odpovědnosti za své bezpečí nesou sami občané a očekává se od nich, že se nebudou lehkomyšlně vystavovat nebezpečí, ani ho vyvolávat, a v případech, kde je to možné, se postaví útočníkovi na odpor.

Spoluúčast na své ochraně však nelze požadovat od všech stejně. Stát sám musí zvýšenou ochranu poskytovat dětem, slabým a bezmocným.

Prevenici kriminality lze dělit na sociální, situační a viktimologickou. Viktimologie má velký význam především pro *viktimologickou a situační prevenci*. Její poznatky lze zobecnit a využít jako návod pro potenciální oběti, jak se vyhnout viktimizaci. Velice prospěšné je vypracovávání diferencovaných doporučení pro jednotlivé druhy trestných činů a pro různé situace. Na tvorbě těchto doporučení by se měli podílet jak kriminologové, tak policie, justiční orgány, pojišťovny, technické obory, psychologové a další odborníci. Užitečná jsou i různá doporučení, návody a technické prostředky zabraňující např. krádežím aut, vloupáním do bytů, loupežím.

¹¹ Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2. vydání, Praha, ASPI, 2004, str. 162 a násl.

Dále lze nalézt rady, jak se vyhnout znásilnění nebo pohlavnímu zneužívání. Náročnější je vypracovávání doporučení pro trestné činy, při nichž hrají velkou roli emoce a afekty, jako jsou např. rvačky, ublížení na zdraví při hádkách.¹²

Veškeré tyto rady a doporučení jak se vyhnout kriminogenním situacím je vhodné rozšiřovat mezi co nejširší okruh adresátů formou osvěty, přednáškami, články a relacemi v médiích, příručkami atd.

Složitěji se vytvářejí návody jak se chovat při útoku pachatele. Konkrétní situace jsou velmi složité a variabilní a nelze tím pádem poskytnout či vypracovat jednoduché a obecně platné návody. Nabízená doporučení je proto vhodné vypracovávat variantně a napadená oběť musí v konkrétní situaci projevit vysokou schopnost adaptability (tato úloha je velice nesnadná vzhledem k tomu, že se oběť v době útoku nachází ve velmi náročné psychické situaci). Obrana před dokonáním útoku je rozdílná, někdy pomůže prostý odpor, např. křik, volání o pomoc. U tohoto chování však existuje riziko vyvolání u pachatele afektivní reakce, a ten pak následně k umlčení oběti zvolí původně nezamýšlený brutální fyzický útok. Jindy pomůže pouhá schopnost oběti navázat s pachatelem klidný rozhovor, který „vyvede pachatele z míry“ a zabrání mu tak v dokonání útoku. V dalších případech může pomoci použití lsti, v některých obzvláště nebezpečných situacích (např. před namířenou střelnou zbraní) se spíše doporučuje neklást žádný odpor.

Osoby s vysokým stupněm viktimnosti (např. poštovní doručovatele, bankovní personál, taxikáře) je vhodné poučit a varovat nejen slovně, ale zároveň prakticky vycvičit v sebeobraně a seznámit je s technickými obrannými prostředky.

Osvěta adresovaná potenciálním obětem je velice záslužnou činností. Hrozící nebezpečí by se však nemělo zveličovat. Jeho přílišná či neobjektivní medializace může vést k přehnanému strachu ze zločinu a následným neadekvátní obranným reakcím, např. masovému ozbrojování střelnými zbraněmi, což může v důsledku vést až k excesům z mezí nutné obrany a tím i k růstu kriminality.

¹² Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2. vydání, Praha, ASPI, 2004, str. 166

3 Oběti trestného činu v kriminologii, resp. viktimologii

Viktimologie rozlišuje oběti tzv. přímé (primární) a nepřímé (sekundární).

Přímou obětí trestného činu je:

- osoba, která byla trestným činem poškozena materiálně, fyzicky či emocionálně (psychicky); trestní řád hovoří, jak již bylo výše uvedeno, o *poškozeném* (§ 43 t. ř.): „ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda...“;
- pozůstalí po osobě, která v důsledku trestného činu přišla o život.¹³

Za *nepřímé, sekundární oběti* jsou považovány blízké osoby poškozeného. Zločin se totiž silně dotkne nejen samotné oběti, ale i jejího nejbližšího okolí. Znáмым faktem je, že např. v případech znásilnění poznamená trestný čin nejen přímou obět', ale i partnera oběti. Zvláštní skupinou je pak nejbližší rodina (rodiče) nezletilé oběti.

3.1 *Dopad viktimizace – újma způsobená obětí*

Kriminalita přináší svým obětem nesmírné fyzické, finanční a emocionální ztráty, její důsledky dopadají těžce zejména na chudé, bezmocné a společensky izolované. Újma způsobená oběti může mít tedy různou povahu. Může se jednat o újmu na životě, zdraví, majetku, cti, psychice či jiných nemateriálních statcích. Materiální škodu lze většinou jednoduše vyčíslit a obvykle i relativně snadno odstranit, psychická újma se naproti tomu neurčuje snadno a často ani hned nelze odhadnout dopad a vliv, jaký trestný čin na obět' a její psychiku bude mít do budoucna. Jiné druhy škod (mimo majetkových) mohou být nezvratné, neodstranitelné či dokonce mít narůstající dopad.

Některé újmy nastávají okamžitě po trestném činu, jiné se mohou projevit i po dlouhé době. Jejich důsledky mohou být krátkodobé, velmi dlouhé, i celoživotní.

¹³ Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 12

Výzkumy dokazují, že jednou viktimizovaní jednotlivci, jsou více náchylní k viktimizaci tímž trestným činem nebo jinou formou kriminality. Tato reviktimizace bývá zjišťována u těch, kteří žijí ve společnostech s vysokým výskytem kriminality.

3.2 *Fáze viktimizace*

Jedním z nejdůležitějších dělení je rozlišování viktimizace a s ní související újmy na primární a sekundární.

3.2.1 Viktimizace primární

Primární viktimizace vzniká v přímé souvislosti s trestným činem a zahrnuje dění, které je s ním spojeno. V důsledku trestného činu oběti vzniká určitá *primární*, tedy přímá, bezprostřední, *újma* způsobená pachatelem. K primární viktimizaci dochází vždy, když se jedinec stane obětí trestného činu.

3.2.2 Viktimizace sekundární

Sekundární viktimizace vzniká teprve v návaznosti na již předtím ukončený trestný čin. Dochází k ní v případech, kdy je obětí po již ukončeném trestném činu způsobena další újma, a to v důsledku postoje institucí a jednotlivců k oběti. Zdrojem této nové újmy může být pachatel, sociální prostředí, různé instituce a orgány činné v trestním řízení, i další orgány přicházející s obětí do kontaktu.

Pachatel může oběť např. zastrašovat, aby trestný čin neoznamovala, psychicky ji vydírat či jinak ovlivňovat.

Sociální prostředí má na oběť nemalý vliv. Reakce lidí, kteří jsou s obětí v častém kontaktu (rodinní příslušníci, přátelé, kolegové), bývají rozdílné. Tyto osoby se mohou např. chtít distancovat od vzniklých potíží, klást oběti za vinu to, co se stalo, a popírat dopad trestného činu naléháním na oběť, aby na událost zapomněla a dál „si žila svůj život“. Silný vliv v tomto směru mívají rodinní příslušníci oběti. Sekundární viktimizace může spočívat např. v tom, že v médiích, bulvárním tisku či jakémkoliv jiném prostředku způsobilém informovat větší okruh osob, jsou zveřejňovány

podrobnosti o znásilněné oběti; že rodiče vyčítají zneužitému dítěti jeho lehkomyšlnost, popř. je oběť vystavena tlaku, pohrdání ze strany svého nejbližšího okolí – přátel, spolužáků. Postoj jednotlivců k oběti pro ni bývá velice důležitý.

Sekundární viktimizaci může způsobit celé *přípravné a soudní řízení*, od počátku vyšetřování, přes přijetí rozhodnutí o zahájení či nezahájení trestního stíhání, samotný soudní proces a odsouzení pachatele, až po jeho / její eventuální propuštění na svobodu.¹⁴ Zdrojem této viktimizace bývají **instituce a orgány činné v trestním řízení**. Tyto orgány často nejsou dostatečně vyškoleny pro práci s oběťmi trestných činů a mohou tak spáchat oběti další újmu, např. pokud jako svědka nešetrně a opakovaně vyslychají zneužitě či týrané dítě. Sekundární viktimizace ze strany institucí v rámci systému trestní justice může někdy představovat úplné popření lidských práv obětí, např. odmítnutím posuzovat zkušenost osoby jako viktimizaci trestným činem.¹⁵ Systém trestní justice může způsobit sekundární viktimizaci i kvůli potížím, které vznikají při sladění práv oběti s právy podezřelého nebo pachatele.

Je nepřijatelné, aby sekundární újmu způsobovaly státní orgány, přestože se tak v četných případech dosud děje (viz. graf č. 6 – Stížnosti klientů BKB v roce 2006, str. 57). Státní orgány se mají snažit pokud možno zmírnit dopad trestného činu na oběť a pomoci jí či poradit, kam se pro případnou následnou pomoc obrátit. Při vyšetřování trestné činnosti musí tyto orgány postupovat při jakémkoliv kontaktu s obětí nanejvýš šetrně, ohleduplně a citlivě. Trestní řád obsahuje několik paragrafů, jejichž účelem je zamezit negativnímu dopadu trestního řízení na oběť. Jedná se např. o § 102 TŘ týkající se výslechu svědků mladších 15 let či § 55 odst. 2 TŘ o utajení identity svědka.

Sekundární viktimizaci mohou způsobit i **další orgány**, které přicházejí s obětí do kontaktu. Jedná se např. o nemocnice a jimi přijatá opatření, personál na školách, lékaře, náboženské vůdce, hromadné sdělovací prostředky, dokonce i organizace na pomoc obětem trestného činu, různé systémy kompenzace, a instituce zabývající se problémy duševního zdraví.

¹⁴ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 15

¹⁵ Tamtéž.

Viktimizace může mít negativní vliv na budoucí sociální chování oběti či dokonce odstartovat její kriminální budoucnost. Mnoho pachatelů uvádí ve své anamnéze, že se v dětství či dospívání stali oběťmi násilí, pohlavního zneužívání, znásilnění apod. Tato souvislost je obtížně prokazatelná, neboť většinou působí více kriminogenních faktorů najednou.¹⁶

Sekundární újma může ve svém důsledku dokonce převýšit újmu primární.

3.3 Rozdělení újmy podle účinků

3.3.1 Újma fyzická

V průběhu páchaní trestného činu nebo po odhalení jeho spáchání prožívají oběti množství různých fyzických reakcí na tuto událost. Těmito reakcemi mohou být např. zvýšení adrenalinu v krvi, zvýšená srdeční činnost, zvýšená míra okysličování, stres, pláč, otupělost, pocit strnulosti nebo těžkopádnosti, sucho v ústech, zvýšená činnost jednotlivých smyslů (např. čichu), „bojová“ nálada, příp. ztráta kontroly nad vyměšováním. Některé z těchto fyzických reakcí nastávají okamžitě, jiné až po odeznění nebezpečí. Při opětovném vybavení si události se mohou objevovat i opakovaně.

Po spáchání trestného činu oběti trpívají řadou fyzických potíží, mezi které patří např. nespavost, nechutenství, letargie, bolest hlavy, svalové napětí, zvracení a zmenšené libido. Tyto reakce mohou přetrvávat i po určitou dobu po spáchání trestného činu.¹⁷

Oběť může v důsledku trestného činu utrpět i fyzická poranění. Ta nemusí být ihned zjevná, zvláště u případů tzv. domácího násilí, kdy poraněná místa bývají zakryta ošacením. Nejčastějším poraněním však bývá *poranění obličeje*. Mezi další fyzická poranění se řadí různé oděrky, pohmožděniny, zlomeniny nosu, lící kosti nebo čelisti, ztráty nebo poškození zubů. V souvislosti s útoky, při kterých je použito

¹⁶ Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2. vydání, Praha, ASPI, 2004, str. 148

¹⁷ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 10

nožů nebo střelných zbraní, dochází k závažnějším poraněním. Fyzické poranění může mít trvalé následky. Z dlouhodobého hlediska je prokázán negativní dopad těchto poranění na psychické zotavení se, jizvy jsou totiž neustálou připomínkou nepříjemné události.¹⁸

3.3.2 Újma finanční

Trestný čin mívá často na oběť i dopad finanční. Obětem vystávají výdaje především v souvislosti s:

- a) opravou nebo zakoupením poničené věci
- b) instalací bezpečnostních opatření
- c) dostupností zdravotních služeb
- d) zapojením se do systému trestní justice, např. přítomností na hlavním líčení
- e) využitím služeb odborného poradenství
- f) neplaceným volnem v zaměstnání nebo v souvislosti s výkonem jiných placených aktivit
- g) pohřbem.¹⁹

Oběti někdy mohou pociťovat potřebu přestěhovat se, což bývá nákladnou záležitostí. V důsledku trestného činu se může snížit i hodnota majetku oběti.

Viktimizace mívá často nepříznivý vliv na dlouhodobou perspektivu v zaměstnání. V případech, kdy oběť zakusila trestný čin na pracovišti, se např. stává, že se oběť nemůže vrátit do práce nebo je její pracovní výkon negativně ovlivněn. Pro oběť totiž bývá obtížné vyhnout se kontaktu s lidmi či situacemi, které byly příčinou její prvotní viktimizace. V důsledku to může vést k jejímu pracovnímu přeložení, ztrátě výdělku a možnému propuštění.

Výzkumy dokazují, že šokové vlny, zapříčiněné viktimizací, se nedotýkají jen oběti samotné, ale i její rodiny a dalších příbuzných, sousedů a známých. Trestný čin

¹⁸ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 10.

¹⁹ Tamtéž.

tak s vysokou pravděpodobností negativně ovlivní i manželské a další vztahy obětí, což rovněž může významně zhoršit jejich finanční situaci.

3.3.3 Újma psychická

Zkušenosti i výzkumy dokazují, že nelze nikdy předvídat, reakci té které oběti na konkrétní trestný čin. Proces viktimizace bývá považován za závažnější zkušenost než např. dopravní nehoda. Obtížné je především vyrovnání se s faktem, že ztrátu a poranění přivodila jiná lidská bytost úmyslně spáchaným činem, v jehož důsledku oběť velmi často utrpí újmu psychickou. Ta bývá spojena s traumatizujícím zážitkem z trestného činu.

Psychická reakce na trestný čin je procesem probíhajícím obvykle ve **třech, popř. čtyřech fázích:**

1) *Počáteční fáze* po trestném činu vede u oběti obvykle k šoku, strachu, zlosti, bezmoci, nedůvěře a pocitu viny. Některé z těchto reakcí se mohou později znovu objevit, např. přítomností na hlavním líčení nebo pobytem v nemocnici. Se zlostí se některé oběti dokáží jen obtížně vyrovnat. Tato jejich reakce bývá namířena proti pachateli, jiným obětem, pomocníkům, přihlížejícím, organizacím, a rovněž proti sobě samému. Mezi některými skupinami a v určitých kulturách může existovat pocit, že projevat vztek je cosi špatného, dokonce i tehdy, když je pocíťován, a na oběti je tak vyvíjen nátlak, aby své emoce kontrolovaly.²⁰

2) Po počátečních reakcích může následovat *období dezorganizace*, pro které bývají charakteristickými psychologické projevy úzkosti související s incidentem, noční můry, deprese, pocitu viny, strach, ztráta důvěry a sebeúcty. Obětem se může zdát, že život se zpomalil a ztratil svůj smysl, dříve uznávané hodnoty a víra jim již nemusí poskytovat uspokojení.

²⁰ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 12

3) U mnohých obětí dochází po této fázi ke *vzpamatování se a konsensu*, tedy k návratu k „normálním“ poměrům. Charakteristické pro tuto část je retrospektivní myšlení. Oběti touží po tom, aby vše bylo stejné jako předtím, chtějí vrátit čas zpět, následně pak plně přijímají realitu a uvědomují si, co se stalo. Projevuje se zde prvek kognitivní rekonstrukce, ve kterém oběti znovu interpretují svou zkušenost, aby lépe pochopily, co se stalo, objevují a vysvětlují se příčiny incidentu, vyhodnocují se události. Jedná se o rozhodující fázi celého procesu, o vyrovnání se s událostí.

Hranice mezi výše uvedenými fázemi nelze nikdy rozlišit tak zřetelně, jak je zde nastíněno. Jejich vymezení je spíše snahou o pochopení stavu, než kategorickým popisem.

Rozsah, v jakém mohou být jednotlivci trestným činem zasaženi, se významně liší. Jedním extrémem bývají osoby, které ze sebe dokáží i velmi závažné útoky „setřást“, a tyto na jejich psychiku následně nemají téměř žádný dopad. Druhý extrém představují oběti, které najednou nevědí, jak dále v životě pokračovat, jsou dezorientovány a neschopny pozitivně myslet či jednat, v určité fázi se dostanou „do slepé uličky“ a nikdy se „nepohnou dopředu“.

4) Čtvrtou, potenciální fází celého procesu je vznik tzv. *posttraumatické stresové poruchy, dále jen „PTSP“* (Post – Traumatic Stress Disorder, ve zkratce „PTSD“), která vzniká jako reakce na traumatickou událost. Pod pojmem PTSP se rozumí nejdříve akutní reakce na závažný stres, reakce obětí násilí, poté prodloužená nebo zpožděná odezva na událost. Rozlišuje se akutní reakce na stres (příznaky trvají méně než 3 měsíce) a chronická PTSP (příznaky trvají déle než 3 měsíce).

Původní příčinou PTSP je *traumatická událost*, která působí vně jednotlivce. Většina osob se dokáže vyrovnat s běžným stresem, jako je např. rozvod, neúspěch, odmítnutí, vážná nemoc, změny finanční situace. Jejich adaptabilita však bývá ochromena, čelí-li traumatickému činiteli stresu, který je mnohem závažnější (např. znásilnění, únos).

U některých osob, vystavených traumatickým událostem, nedochází k PTSP, jiné mohou naplňovat kritéria akutního stresového onemocnění, které většinou netrvá

déle než 4 týdny po události. U některých jednotlivců se však PTSP rozvine plně. Každý jedinec disponuje rozdílným prahem pocitu trauma, někteří jsou chráněni více, jiní jsou poté, co byli vystaveni extrémně stresovým situacím, zranitelnější vůči rozvíjejícím se příznakům.

PTSP vzniká jako **opožděná reakce na výjimečnou stresovou událost**.²¹ Obvykle se projeví během několika dnů nebo týdnů po traumatické události. Její průběh se mění podle závažnosti události. Většina obětí se z ní zotaví, u některých přetrvávají symptomy i léta nebo dokonce celý život. Dokázán již byl i mezigenerační přenos, díky němuž se u dětí osob, které prožily trauma, projevují rovněž symptomy PTSP.

Charakteristických projevů PTSP může být více, typickými jsou např. opakované prožívání dominantní psychologické zkušenosti v myšlenkách, snech a fantaziích; traumatické noční můry, panika, strach, smutek, beznaděj, emoční otupělost, „zaryté mlčení“, tendence k izolaci nebo zvýšená úzkostnost a přecitlivělost; ztráta běžných zájmů, potřeb a motivace; strategie vyhýbání se místům a situacím, ve kterých k události došlo. Dále se PTSP může projevovat poruchami spánku, soustředění nebo úlekovými reakcemi. Současně se může vyskytovat i deprese, agorafobie, depersonalizace nebo různé závislosti.

PTSP vzniká nejčastěji u obětí násilných nebo sexuálních trestných činů. Při jejím nerozpoznání či podcenění může u obětí přetrvávat během jejich celého života.

²¹ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 13

4 Pomoc obětem trestných činů

Na rozdělení pomoci obětem je možné nahlížet z různých pohledů. Někteří odborníci se soustředí spíše na psychologickou stránku pomoci, jiní např. na právní. Prof. JUDr. Jan Musil, CSc. v publikaci *Kriminologie*, Díl I. obecná část, rozlišuje pomoc obětem na:

- a) poradenskou, sociální a terapeutickou,
- b) realizovanou trestněprocesními prostředky
- c) kompenzaci škody státem.²²

Jiné rozdělení používají Doc. PhDr. Ludmila Čírtková, CSc. a Mgr. Petra Vitoušová ve své příručce *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, rok vydání 2007, a rozlišují tak pomoc obětem na:

- a) laickou,
- b) psychologickou intervenci,
- c) následnou psychologickou péči,
- d) sociální pomoc a
- e) právní pomoc.²³

Pro účely této práce budu vycházet z rozdělení Prof. JUDr. Jana Musila, CSc.

4.1 *Pomoc poradenská, sociální a terapeutická*

Tyto formy pomoci jsou nejpotřebnější v době bezprostředně po činu, postavení oběti je totiž v té době nejtěživější. Oběť se např. ocitá v duševním šoku, bez finančních prostředků nebo může být zraněna. Každý jednotlivec na takovou situaci reaguje rozdílně. Reakce některých obětí může být neadekvátní a může se tak dále prohlubovat jejich traumatizace.

²² Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*, Díl I. obecná část, 3. vydání, Praha, PA ČR, 2004, str. 79-82

²³ Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 126 a násl.

Velice důležité je v těchto chvílích, v bezprostřední návaznosti na případné lékařské vyšetření a ošetření fyzických poranění, poskytnout oběti také odbornou psychologickou nebo psychiatrickou péči. Pro řešení těchto náročných situací jsou vypracovány různé programy, které se souhrnně nazývají **krizová intervence**. Cílem postupů, které jsou v nich uvedeny, je především překonání akutní krize, podpora racionálních reakcí oběti, poskytnutí psychické opory, rad při řešení právních, rodinných a sociálních problémů a podpora úsilí oběti o nápravu stavu.²⁴ Poskytnuta může být i bezprostřední materiální pomoc (přístřeší, finanční výpomoc atd.).

Předejít by se tak mělo neadekvátním reakcím obětí, např. uzavírání se v bytě, opatření zbraně, ztráta důvěry v ostatní lidi; které by mohly vést až k sociální izolaci, neurotizaci oběti a jejího okolí, příp. k psychopatologickým stavům (např. fobiím).

Pomoc poskytovaná obětem může být zaměřena na určitý typ obětí (např. děti, senioři) nebo všeobecně na všechny typy obětí.

Uvedené úkoly by měly plnit profesionálně fungující státní instituce. Často se jim však nedaří vzhledem k finanční náročnosti a nedostatečné adaptabilitě vše zvládat. Vydátně při plnění výše uvedených úkolů pomáhají občanská, církevní, charitativní a jiná dobročinná sdružení zaměřující se na pomoc obětem trestných činů. V ČR je takovou organizací např. Bílý kruh bezpečí, který se věnuje především poradenské, osvětové a preventivní činnosti.

Významným činitelem v péči o oběti v těchto těžkých chvílích je také rodina, která většinou pomáhá sama a automaticky.

Pozitivní roli v této fázi může sehrát i policie. Policisté jsou často prvními osobami, se kterými oběti přicházejí do styku. Právě v těchto chvílích mohou velmi pomoci již tím, že k obětem zaujmou chápavý a lidský postoj. Některé oběti přichází při oznamování deliktu poprvé v životě do styku s policejními orgány a zkušenost, kterou učiní, značně ovlivní jejich postoj k policii a justičním orgánům, a to i do budoucna. V případě, že se oběť setká s ochotou, porozuměním a pomocí, bude pozitivně spolupracovat při vyšetřování a usnadní průběh trestního řízení. V případě,

²⁴ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*, Díl I. obecná část, 3. vydání, Praha, PA ČR, 2004, str. 79

že se však setká s projevy lhostejnosti nebo nedůvěry, bude spolupráce s ní posléze obtížná a může ohrozit výsledek vyšetřování.

Policie sama nemůže nahradit odbornou sociální a terapeutickou činnost, minimálně by ale měla obětem poradit, kam se mohou obrátit o pomoc, příp. jim rovnou zprostředkovat i kontakt na příslušné instituce.²⁵

Je více než nezbytné, aby pracovníci všech orgánů a organizací, kteří s oběťmi přicházejí do styku, byli pro svou práci řádně vyškoleni a aby oběti byly informovány o všech existujících formách pomoci, které jsou jim k dispozici.

4.2 *Pomoc trestněprávními prostředky*

Pojem „oběť trestného činu“ trestní právo nezná. Pracuje s ním pouze zákon č. 209/1997 Sb. o peněžité pomoci obětem trestné činnosti. V dalším textu budeme proto pro oběť používat pojem „poškozený“, který trestní zákon (zákon č. 140/1961 Sb.) i **trestní řád** (zákon č. 141/1961 Sb., dále jen „TŘ“) znají.

Trestní řád přiznává poškozenému určitá procesní práva, jejichž základní úprava je obsažena v ustanoveních §§ 43-51a TŘ. Účelem zákonné úpravy práv oběti (poškozeného) je především dosažení morální satisfakce v podobě odsouzení pachatele, dosažení náhrady majetkové škody způsobené trestným činem a odstranění konfliktního stavu mezi obětí pachatelem, příp. dosažení smíru.

Za poškozeného je dle § 43 TŘ považován ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Tato škoda musí být způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik musí být v příčinné souvislosti s trestným činem.

Poškozenému je přiznáno několik **základních skupin práv**. Jsou jimi:

- právo na informace,
- právo na aktivní účast v trestním řízení,
- právo na zmocněnce a právní pomoc,

²⁵ Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*, Díl I. obecná část, 3. vydání, Praha, PA ČR, 2004, str. 79-80

- právo na náhradu škody a peněžitou pomoc.²⁶

❖ Právo na informace

Každý poškozený má dle ustanovení § 46 TŘ právo být *poučen o svých právech* a právo na poskytnutí plné možnosti k jejich uplatnění. Dle ustanovení § 65 TŘ má dále *právo nahlížet do spisů*, s výjimkou protokolu o hlasování, činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí.

❖ Právo na aktivní účast v trestním řízení

Poškozenému se podle ustanovení § 12 odst. 6 TŘ přisuzuje aktivní účast v trestním řízení v postavení procesní strany. Dle ustanovení § 158 TŘ má právo *podat trestní oznámení* a právo na přijetí jeho podání.

Dalším právem je právo *žádat o přezkum postupu policejního orgánu a státního zástupce* uvedené v ustanovení § 157a TŘ. Mezi práva poškozeného, která dále řadíme do této skupiny, patří:

- právo na doručování veškerých písemností pro něj určených na adresu, kterou uvedl jako tzv. doručovací adresu (§ 45a TŘ),
- právo na doručení opisu obžaloby (§ 196 odst. 1 TŘ),
- právo být vyrozuměn o konání hlavního líčení (§ 198 odst. 2 TŘ) a veřejného zasedání o odvolání (§ 233 odst. 1 TŘ) a právo se tohoto líčení (zasedání) zúčastnit (§ 43 odst. 1 TŘ),
- právo činit návrhy na doplnění dokazování (§ 43 odst. 1 TŘ),
- právo klást se souhlasem předsedy senátu vyslychaným osobám otázky (§ 215 odst. 1 TŘ),
- právo vyjádřit se k věci před skončením řízení (§ 43 odst. 1 TŘ),
- právo podávat opravné prostředky (v případech, kdy zákon toto právo poškozenému přiznává – např. podat stížnost proti usnesení o odložení věci (§ 159a odst. 6 TŘ)),

²⁶ Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 156

- právo uzavřít s obviněným dohodu o náhradě škody za účelem narovnáni (§ 309 TŘ).

Mezi práva umožňující aktivní účast v trestním řízení se řadí ještě *dispoziční oprávnění poškozeného* dle ustanovení § 163 a 163a TŘ. Jedná se o oprávnění poškozeného dát či nedat výslovný souhlas k trestnímu stíhání pachatele, k němuž váže poškozeného určitý osobní vztah.

❖ **Právo na zmocněnce a právní pomoc**

Dle ustanovení § 50 TŘ se může každý poškozený dát zastupovat zmocněncem. Za splnění podmínek uvedených v ustanoveních § 51a TŘ má poškozený nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu. V § 154 TŘ se uvádí, že za určitých podmínek je odsouzený, jemuž byla uložena povinnost k náhradě škody, povinen nahradit poškozenému náklady potřebné k účelnému uplatnění jeho nároku na náhradu škody v trestním řízení, včetně nákladů vzniklých přibráním zmocněnce.

❖ **Právo na náhradu škody a peněžitou pomoc**

Poškozený má dle ustanovení §§ 43 odst. 3, 228 a 229 TŘ právo uplatnit v trestním řízení proti obviněnému nárok na náhradu škody v rámci tzv. adhezního řízení. Konstrukce odškodnění bolesti a újmy však není v trestním řádu příliš dobře upravena. Poškozený bývá často odkazován na řízení ve věcech občanskoprávních.

Vedle práv výše uvedených má poškozený ještě **práva další**. Patří mezi ně např. právo, aby při provádění úkonů trestního řízení bylo s poškozeným jednáno tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel trestního řízení a aby byla vždy šetřena jeho osobnost a ústavou zaručená práva (§ 52 TŘ), či právo používat před orgány činnými v trestním řízení svého mateřského jazyka (§ 2 odst. 14 TŘ).

Poškozenému vznikají další oprávnění v případě, že vystupuje v trestním řízení zároveň jako svědek. Tato okolnost se projevuje jak v přípravném řízení, tak v řízení před soudem.

V přípravném řízení musí být osoba poučena zároveň o právech poškozeného a zároveň o právech svědka.

V řízení před soudem mohou být práva poškozeného (jako strany) v kolizi s jeho postavením svědka (tedy důkazního prostředku). Ustanovení § 209 odst. 1 TŘ uvádí, že předseda senátu dbá o to, aby svědek ještě nevyslechnutý nebyl přítomen při výslechu obžalovaného a jiných svědků. V praxi však vznikají problémy. Výslech svědka - poškozeného by neměl být v rozporu s možností uplatňování všech práv poškozeného, mezi která náleží významné oprávnění být přítomen hlavnímu líčení, klást vyslychaným osobám otázky či navrhopvat důkazy. Judikatura již tuto problematiku řešila a vyjádřila se k ní ve **stanovisku publikovaném pod č. III/1967 Sb. rozh. tr.** tak, že je vhodné, aby v hlavním líčení byl poškozený, který je současně svědkem, vyslechnut přednostně, tj. ihned po výslechu obžalovaného, aby jeho výpověď nebyla ovlivňována znalostmi získanými přítomností při výslechu dalších svědků, event. při provádění jiných důkazů. Při hodnocení jeho výpovědi přihlédne soud i k tom, zda nebyla ovlivněna znalostmi získanými při výkonu práv poškozeného, zejména nahlížením do spisu a přítomností při výslechu obžalovaného v hlavním líčení. V případě, že se dá poškozený zastupovat zmocněncem, je možné, aby byl od počátku hlavního líčení přítomen zmocněnec poškozeného a poškozený se účastnil hlavního líčení až po svědecké výpovědi.

V souvislosti s procesními právy poškozeného a svědka vzniká problémů více, jsou většinou ponechány k řešení nauce a právní praxi.

Jsem toho názoru, že poškozený, jako rovnoprávná a plnoprávná strana, která se aktivně účastní trestního řízení, by měl mít v trestním řízení zaručeno stejné právní postavení jako ostatní strany, zejména jako osoba, proti které se vede trestní řízení. Postavení poškozeného a obviněného je však podle platné právní úpravy stále značně nevyvážené. Pro posílení postavení poškozeného bych doporučovala upravit zákonem následující:

1. Poškozený by měl mít zákonem zajištěnou pomoc srovnatelnou s právem na bezplatnou obhajobu obviněného (§ 33 odst. 2 TŘ). Osoba tuto pomoc poskytující, by měla mít právnické vzdělání.

2. Stejně jako obviněný (§ 33 odst. 1, § 165 TŘ), tak i poškozený by měl mít právo žádat, aby byl vyslýchán jen v přítomnosti svého právního zástupce, a aby on sám nebo jeho zmocněnec se mohl účastnit vyšetřovacích úkonů a klást otázky vyslýcháným svědkům.
3. Poškozený a jeho zmocněnec by dále měli mít oprávnění odpovídající právu obviněného a obhájce (§ 166 odst. 1 TŘ) na umožnění prostudování spisu a učinění návrhů na doplnění vyšetřování, ve chvíli, kdy vyšetřovatel uzná vyšetřování za skončené a jeho výsledky za postačující k podání obžaloby.
4. Poškozený a jeho zmocněnec by měli mít možnost žádat - stejně jako může žádat státní zástupce, obžalovaný a obhájce - aby jim bylo umožněno provést výslech svědka (§ 215 odst. 2 TŘ).
5. Poškozený, který uplatnil v trestním řízení včas a řádně nárok na náhradu škody, může odvoláním napadnout rozsudek pro nesprávnost výroku o náhradě škody (§ 246 odst. 1 písm. d) TŘ), nemůže odvoláním napadnout jiný výrok - např. o vině, trestu, náhradě škody, ochranném opatření. Tato situace rozhodně není pro poškozeného ideální.

Na základě výše uvedeného by bylo vhodné, v co nejkratší době zlepšit postavení poškozeného a rozšířit jeho práva, např. o právo na informace potřebné pro uplatnění procesních práv poškozeného, na zajištění kvalifikované právní pomoci na účet státu, jestliže poškozený nemá dostatek prostředků; o právo na umožnění mu učinit jeho výslech za přítomnosti jeho zmocněnce, o oprávnění zmocněnce poškozeného účastnit se vyšetřovacích úkonů, dále rozšířit právo poškozeného podávat opravné prostředky proti příslušným procesním rozhodnutím a další.

4.3 Pomoc peněžítá – kompenzace škody státem

Myšlenka kompenzace škody, kterou utrpěla oběť v důsledku násilného trestného činu, se začala v řadě vyspělých zemí prosazovat poprvé v 60. letech minulého století. V té době začal být kladen větší důraz na ochranu práv a zájmů oběti než v minulosti. Stát jako nositel moci má povinnost chránit občany před kriminalitou, pokud však nedokázal zabránit spáchání trestného činu, má povinnost obětem pomoci.

Škoda by měla být oběti nahrazena pachatelem trestného činu z důvodu odčinění spáchané křivdy a trestu pro pachatele, zároveň plnicího úlohu zadostiučinění pro poškozeného. Často se však stává, že pachatel není odhalen, popř. je nesolventní, a není možné náhradu škody vymoci přímo od něho. Oběť se tak obvykle dostává do tíživé sociální situace. Z těchto důvodů se začal o danou problematiku zajímat stát sám a začal vytvářet systém, podle kterého stát za určitých podmínek kompenzoval škodu, která vznikla obětem trestné činnosti.

První speciální zákon o odškodnění obětí státem přijal v roce 1963 Nový Zéland. Následovaly ho Velká Británie (v r. 1964), jednotlivé státy USA (v roce 1966 stát Kalifornie), různé provincie Kanady a Austrálie (v r. 1967), Rakousko (v r. 1972), Německo (v r. 1976), Francie (v r. 1990). Programy kompenzace byly postupně přijaty všemi západoevropskými zeměmi.

V roce 1997 přijal i Parlament ČR zvláštní **zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti**, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 1998. Od té doby byl již dvakrát novelizován, a to zákonem č. 265/2001 Sb. a zákonem č. 204/2006 Sb..

Výše uvedený zákon zavedl do českého právního řádu **pojem „oběť“**. Za oběť je považována pouze fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví, resp. též pozůstalá osoba, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně s ním v době jeho smrti žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu. Smyslem tohoto zákona je poskytnout oběti rychlou a neformální pomoc spočívající v jednorázovém poskytnutí peněžité částky k překlenutí zhoršené sociální situace v relativně krátké době po

spáchání trestného činu. Obětem násilné trestné činnosti lze poskytnout finanční částku až do výše 150 000,- Kč, resp. 450 000,- Kč. Žádost je nutné podat do 1 roku ode dne, kdy se oběť o způsobené škodě dozvěděla. Pro kladné vyřízení žádosti je nezbytné, aby oběť splňovala zákonem stanovené povinnosti, zejména spolupracovala při objasňování trestného činu s orgány činnými v trestním řízení. Stát rozhoduje o poskytnutí kompenzace s přihlédnutím k sociální situaci oběti. Poskytnutím finanční pomoci stát nevstupuje do práv oběti vůči pachateli. V případě, že oběť uspěje v adhezním nebo občanskoprávním řízení, musí státu finanční prostředky vrátit.

Při splnění podmínek stanovených zákonem má oběť na poskytnutí peněžité pomoci od státu nárok. Pomoc se poskytne, pokud škoda na zdraví nebo v důsledku smrti způsobená trestným činem nebyla plně uhrazena, a. Pomoc se neposkytne, jestliže celková výše bodového hodnocení za bolest nedosáhne hodnoty minimálně 100 bodů. Hodnotu bolestného stanoví lékařský posudek, který podává ošetřující lékař podle vyhlášky č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění.

Výše jmenovaný zákon obsahuje podmínky, za kterých stát poskytne peněžitou pomoc obětem trestné činnosti. Vychází z následujících principů:

1. Stát poskytuje pomoc pouze v případě, kdy oběti vznikla újma na zdraví. Ta totiž zpravidla představuje závažnou překážku toho, aby poškozený vlastními silami dosáhl stejných životních podmínek, jaké měl před vznikem újmy. Neodškodňuje se majetková újma vzniklá trestným činem. Na poskytnutí peněžité pomoci za podmínek stanovených zákonem vzniká oběti nárok (§ 1).
2. Zákon stanoví i důvody, za kterých nárok na peněžitou pomoc nevznikne (§ 6):
 - osoba je stíhána jako *spoluobviněná* v trestním řízení vedeném pro trestný čin, v důsledku kterého byla poškozena na zdraví, nebo byla účastníkem takového trestného činu
 - osoba *nedala souhlas* k trestnímu stíhání pachatele trestného činu v případě, kdy tento souhlas je podmínkou zahájení trestního stíhání nebo pokračování v něm, anebo vzala-li takový souhlas zpět

- osoba *neposkytla* orgánům činným v trestním řízení potřebnou *součinnost* zejména tím, že bez zbytečného odkladu nepodala oznámení o trestném činu, v souvislosti s nímž požaduje náhradu škody, nebo jako svědek v trestním řízení využila s odvoláním na svůj poměr k pachateli práva odepřít výpověď.

Peněžítá pomoc může být snížena nebo se nepřizná s přihlédnutím k sociální situaci oběti a k tomu, do jaké míry oběť spoluzavinila vznik škody, a k tomu, zda oběť využila všech zákonných prostředků, aby uplatnila nárok na náhradu škody na pachateli nebo na jiné osobě, která je povinna škodu uhradit.

3. Zákon stanoví zvláštní způsob uplatnění nároku na peněžitou pomoc.
4. Stát má právo na vrácení vyplacené pomoci s tím, že tohoto práva se může s ohledem na sociální situaci oběti vzdát. § 12 odst. 1 tohoto zákona stanoví, že oběť, které byla poskytnuta pomoc, je povinna do pěti let ode dne, kdy jí byla poskytnuta pomoc, odvést na účet Ministerstva spravedlnosti ČR částky, které obdržela jako náhradu škody až do výše poskytnuté pomoci. Jestliže stát neuplatní do dvou let po uplynutí této lhůty právo na vrácení poskytnuté pomoci, právo státu na vrácení pomoci zaniká (§ 12 odst. 2). Na základě žádosti oběti Ministerstvo spravedlnosti ČR se může jménem státu po uplynutí lhůty pěti let od poskytnutí pomoci vzdát práva na vrácení poskytnuté pomoci, jestliže takový postup odůvodňuje sociální situace oběti, celková výše škody, která jí byla způsobena, a výše náhrady, kterou oběť obdržela.

Ustanovení § 12 odst. 1 se týká případů, kdy oběť obdrží od pachatele trestného činu náhradu škody.

Tento zákon koncipuje vztah mezi státem a obětí jako vztah občanskoprávní (§ 13). Na jedné straně stojí oběť, které vznikl nárok na peněžitou pomoc, na druhé straně stát, kterému ze zákona vznikla povinnost na žádost oběti za stanovených podmínek peněžitou pomoc poskytnout.

Východiskem zákona o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestných činů byla Evropská úmluva o odškodňování násilných trestných činů z roku 1983.

K žádosti o poskytnutí pomoci musí žadatel doložit relativně širokou škálu údajů a dokladů:

- poslední rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení o trestném činu nebo o jeho oznámení; nemůže-li oběť takové rozhodnutí připojit, je třeba, aby označila orgán činný v trestním řízení, který o trestném činu naposledy konal řízení, a uvedla údaje o osobě podezřelé ze spáchání trestného činu, pokud je jí známa
- údaje o škodě vzniklé v důsledku trestného činu a o jejím rozsahu, případně o rozsahu, v jakém již škoda byla uhrazena, a o úkonech, které oběť učinila k vymáhání škody
- údaje o svých majetkových a výdělkových poměrech
- doklady dokazující údaje shora uvedené.

Změní-li se po podání žádosti okolnosti, je povinen žadatel na tyto okolnosti bezodkladně upozornit Ministerstvo spravedlnosti ČR (§ 10).

Peněžitá pomoc zahrnuje:

- paušální částku,
- náhradu za ztrátu na výdělku,
- náhradu nákladů léčení.

V návaznosti na Směrnici Rady 2004/80/ES ze dne 29. dubna 2004 o odškodnění obětí trestných činů je v zákoně nově upraveno poskytování peněžité pomoci obětem trestné činnosti v tzv. přeshraničních případech s členskými státy Evropské unie, a to s účinností od 1.7.2006. Přeshraničním případem s členskými státy Evropské unie se pro účely tohoto zákona rozumí případ, kdy o poskytnutí pomoci oběti trestného činu rozhoduje příslušný orgán členského státu Evropské unie, na jehož území byl trestný čin spáchán, v případech, kdy obětí byla osoba, která má místo trvalého pobytu nebo se obvykle zdržuje na území jiného členského státu Evropské unie.

Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, je přínosný zejména tím, že jde o první český právní předpis, který věnuje pozornost

odškodňování obětí trestné činnosti. Poprvé zavádí do právního řádu právní kategorii „obětí“ trestné činnosti, toto pojetí obětí je srovnatelné s právními úpravami jiných evropských zemí a vyhovuje mezinárodním standardům.

5 Instituce zabývající se pomocí obětem trestné činnosti v ČR

5.1 *Bílý kruh bezpečí*

Bílý kruh bezpečí (dále jen „BKB“) je největším občanským sdružením v České republice specializujícím se na poskytování pomoci obětem trestných činů bez rozdílu věku a pohlaví. Svou první poradnu v naší zemi otevřel BKB v Praze dne 19. listopadu 1991. Aktivity tohoto sdružení jsou založeny výhradně na práci dobrovolných spolupracovníků, které BKB cíleně vyhledává z řad právníků, psychologů, lékařů, sociálních pracovníků a policistů. Mezi další dobrovolníky, kteří v rámci BKB působí, se řadí pedagogové, psychiatři, soudní znalci, probační úředníci, novináři, důchodci, i studenti VŠ. V loňském roce (2006) v BKB působilo celkem 172 dobrovolníků, z toho 126 poradců a 46 asistentů. 34 dobrovolníků pracovalo v Brně, 21 v Olomouci, 16 v Ostravě, 20 v Pardubicích, 26 v Plzni a 55 v Praze. V roce 2005 působilo v rámci BKB dobrovolníků 160, přičemž jejich věkový průměr byl 35 let (v porovnání s dalšími poskytovateli podobných služeb v evropském měřítku se jedná o nevídaně mladý tým), 68 % dobrovolníků tvořily ženy, 32 % muži.²⁷

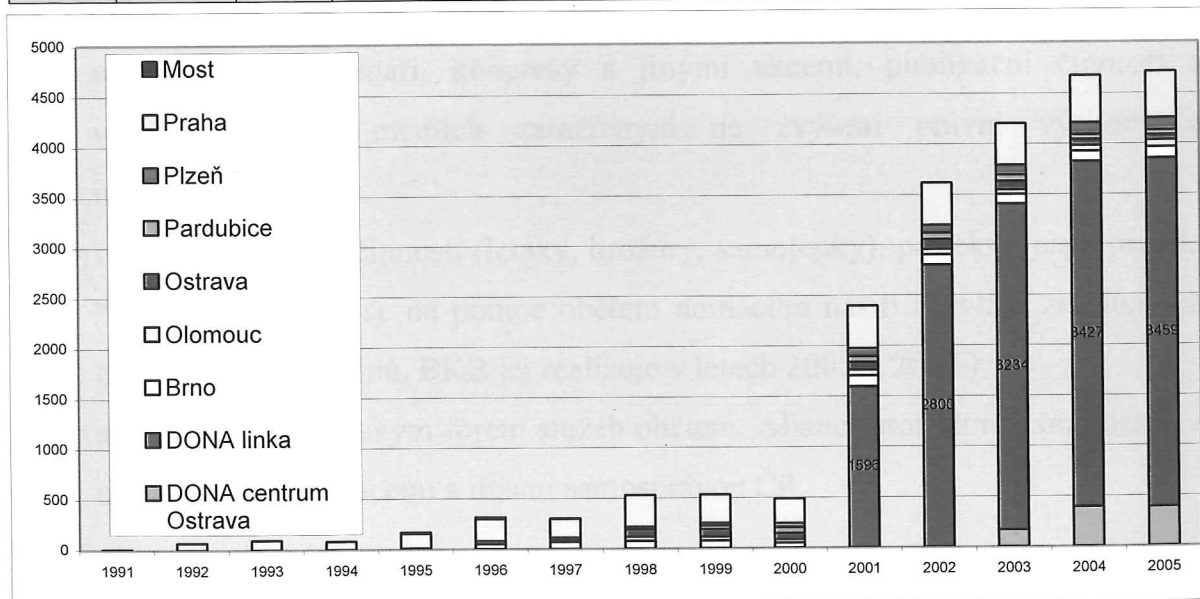
Poradny pro oběti vznikají ve městech, v nichž se najde dostatek ochotných a schopných odborníků, kteří absolvují interní třístupňový výcvik a zajistí pravidelný provoz poradny s příjmem klientů minimálně každé úterý odpoledne, pražská poradna je obětem dostupná již tři dny v týdnu (Út, St, Čt). V současnosti tak fungují poradny BKB v Praze, Brně, Olomouci, Ostravě, Pardubicích a Plzni. Navíc byla v roce 2001 v rámci činnosti BKB zprovozněna celostátní linka s nepřetržitým provozem pro oběti domácího násilí a v roce 2003 otevřeno v Ostravě DONA centrum pro pomoc obětem domácího násilí. Od počátku existence BKB v ČR (od r. 1991) do konce roku 2005 se

²⁷ údaje z výroční zprávy BKB za rok 2005, viz. www.bkb.cz

do některé z poboček nebo DONA centra dostavilo nebo využilo DONA linku 22 183 klientů. Nejčastěji se jednalo o oběti ublížení na zdraví a domácího násilí.

Tabulka č. 1 a graf č. 1 – Přehled počtu klientů BKB v rozmezí let 1991-2005 (zdroj: statistika BKB na www.bkb.cz)

PŘEHLED POČTU KLIENTŮ BÍLÉHO KRUHU BEZPEČÍ V LETECH 1991 - 2005 (bez telef. konzultací v poradnách BKB)										
Rok	DONA centrum Ostrava	DONA linka	Brno	Olomouc	Ostrava	Pardubice	Plzeň	Praha	Most	Celkem
<i>PORADNY</i>										
1991								6		6
1992								71		71
1993								95		95
1994								81		81
1995				9				147	11	167
1996			52	27				219	17	315
1997			69	19	24			188	1	301
1998			77	39	74		26	313		529
1999			75	38	77	33	27	283		533
2000			51	32	64	57	41	243		488
2001		1596	108	59	75	57	80	421		2396
2002		2800	103	52	98	66	75	421		3615
2003	168	3234	97	45	83	64	97	413		4201
2004	395	3427	101	58	59	50	117	466		4673
2005	391	3459	111	71	49	50	121	460		4712
Celkem	954	14516	844	449	603	377	584	3827	29	22 183



BKB se angažuje v oblasti prevence kriminality, v poskytování bezprostřední pomoci obětem nabízením různých neformálních služeb, v oblasti zajištění intelektuální a fyzické obrany a v problematice zlepšení postavení poškozeného.

❖ **Posláním BKB je :**

- a) pomoc obětem trestné činnosti,
- b) zlepšení právního postavení poškozených v trestním řízení a ve společnosti,
- c) zvýšení informovanosti občanů i veřejné správy o problémech obětí trestné činnosti,
- d) zvýšení informovanosti o možnostech a prostředcích prevence kriminality, zejména o zásadách chování, které snižují riziko stát se obětí trestného činu,
- e) spolupráce s národními institucemi a mezinárodními organizacemi zabývajícími se pomocí obětem trestné činnosti a prevencí kriminality,
- f) založení a správa nadace na pomoc obětem trestné činnosti.²⁸

❖ **Svého poslání dosahuje následující činností:**

- a) poskytováním bezprostřední, bezplatné, odborné a diskrétní pomoci obětem v síti poraden BKB formou morální, psychologické a právní pomoci
- b) zpracováním a předkládáním podnětů k zákonodárným iniciativám, spoluprací při tvorbě zákonů již od věcného záměru
- c) přednáškami, semináři, kongresy a jinými akcemi, publikační činností a vystupováním v médiích zaměřeným na zvýšení právní výchovy a informovanosti
- d) vlastní publikační činností (letáky, brožury, samolepky), projekty (např. projekt "Hráz" zaměřující se na pomoc obětem domácího násilí a zvláště zranitelným obětem trestných činů. BKB jej realizuje v letech 2005 – 2007.)
- e) spoluprací s Evropským fórem služeb obětem, Aliancí proti domácímu násilí, s nestátními organizacemi a místní samosprávou ČR

²⁸ www.bkb.cz

- f) zlepšením materiálního postavení oběti trestné činnosti, podporou při získávání peněžité pomoci od státu, zprostředkováním finanční pomoci z Nadačního fondu Filipa Venclíka, podporou konkrétních oprávněných zájmů oběti trestné činnosti.²⁹

Český BKB získává pro dobrovolnou práci odborníky a respektuje základní principy Evropského fóra služeb obětem, které stanoví, že služba obětem trestné činnosti je bezplatná, nestranná, nezávislá a diskrétní.

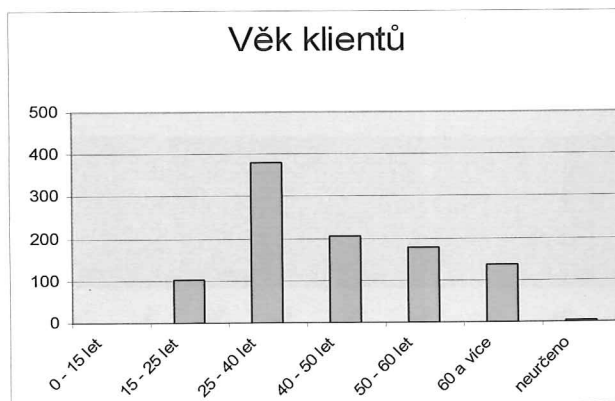
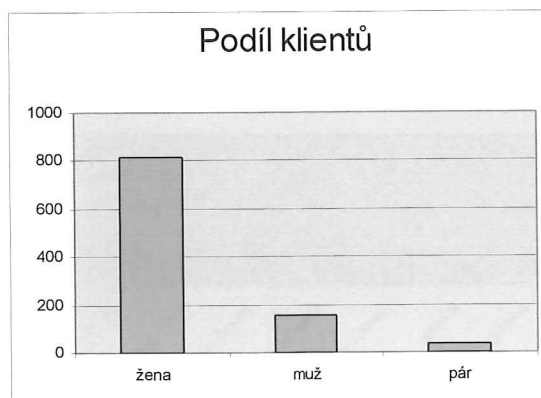
Poradenská služba BKB se primárně soustřeďuje na okamžité potřeby obětí a jejich rodin. Poradci absolvují povinný interní výcvik a pokračující školení.

V poradnách jsou obětem poskytovány rady a informace zaměřené na průběh trestního řízení, náhradu škody, zvládnutí psychických a fyzických reakcí na trestný čin. Problém klienta je zde řešen jako celek, proto jsou přijetí klienta přítomni zároveň právník a poradce pro psychologickou podporu. Poradci BKB vždy respektují klienta a jeho rozhodnutí o tom, jak bude dále jednat. Klient má právo v poradně vystupovat anonymně, o každé jeho návštěvě je zpracován záznam.³⁰

Z těchto záznamů aktuálně vyplývá, že v roce 2006 tvořily 81 % klientů ženy, 15 % muži a 4 % klientů přicházejí hledat pomoc v páru. Jedná se zpravidla o oběti trestného činu či pozůstalé po obětech vraždy. Z hlediska věku byla nejpočetnější skupinou klientů kategorie ve věku od 25 do 40 let, která tvořila 38 % příchozích.

Graf č. 2 - Podíl klientů BKB v roce 2006 podle pohlaví (zdroj: www.bkb.cz)

Graf č. 3 - Věková struktura těchto klientů (zdroj: statistika BKB na www.bkb.cz)



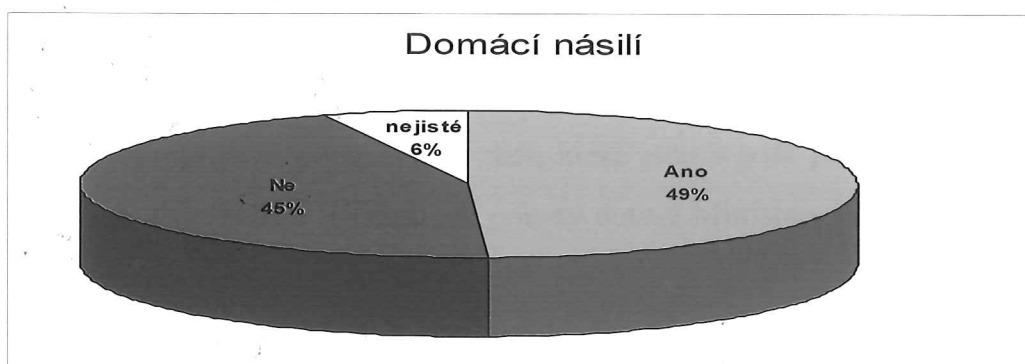
²⁹ www.bkb.cz

³⁰ Tamtéž.

V době kontaktu s poradnou BKB oznámí obvykle trestný čin nebo předmětné jednání policii přibližně 50 % klientů. K méně oznamovaným trestným činům z hlediska statistiky BKB patří omezování osobní svobody, vydírání, znásilnění, podvod a vyhrožování.

Téměř 50 % klientů BKB je obětí tzv. domácího násilí – viz. graf č. 4.

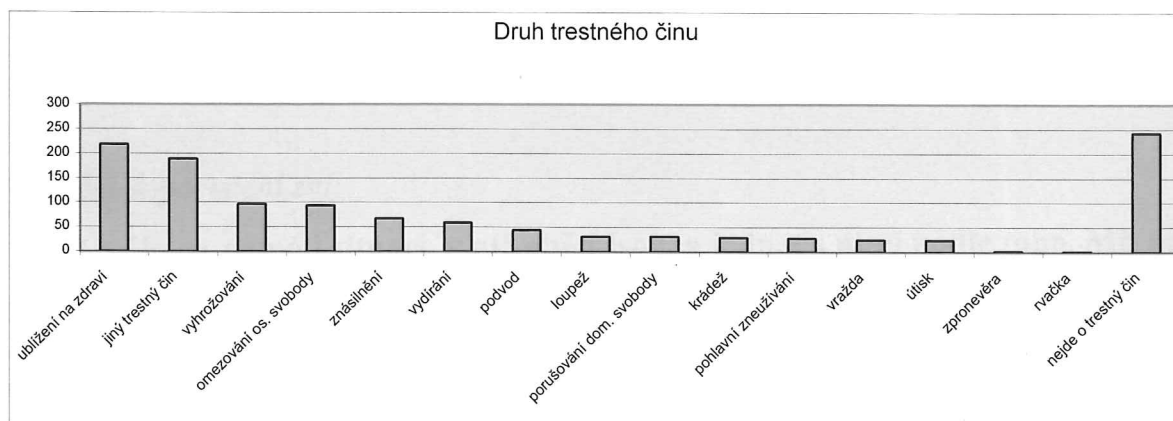
Graf č. 4 – Poměr obětí domácího násilí vůči všem klientům BKB v roce 2006 (zdroj: statistika BKB na www.bkb.cz)



Pomoc poskytnutá ze strany BKB je zpravidla kombinovaná. Znamená to, že jeden klient je například příjemcem právní informace, psychologické podpory a organizační rady.

Z celkového počtu 1009 hodnocených osobních konzultací byla klientům poskytnuta v 71 % právní pomoc, v 66 % psychologická podpora, v 56 % organizační pomoc, ve 42 % morální pomoc, ve 12 % psychoterapie, ve 13 % poskytl BKB jiný druh pomoci, např. doprovod na úřad nebo zprostředkování přijetí v rehabilitační ordinaci.

Graf č. 5 - Počet konzultací v BKB v roce 2006 dle druhu trestného činu (zdroj: www.bkb.cz)



Jiný druh pomoci poskytuje BKB také obětem závažných násilných trestných činů nebo pozůstalým po obětech, kterým nabízí nadstandardní pomoc v podobě víkendového psychorekondičního pobytu. Cílem těchto akcí konajících se mimo Prahu, je nabídnout traumatizovaným obětem padesátihodinový pobyt v klidném a bezpečném prostředí. Program pobytu je fakultativní a nabízí např. skupinovou práci, nácvik relaxačních technik, arteterapii, setkání se zajímavou osobností. Po celou dobu pobytu je obětem nablízku zkušený psycholog, se kterým mohou individuálně konzultovat své pocity a myšlenky. Na tyto akce klienti velmi příznivě reagují a psychologové potvrzují pozitivní vliv na znovuzískání duševní rovnováhy obětí. Podobné pobyty organizuje pro týrané děti, které jsou v péči psychiatrické léčebny, olomoucká pobočka BKB.³¹ Víkendové pobyty dotuje Ministerstvo zdravotnictví ČR. Podobná služba nemá v zahraničí obdobu.

Provoz poraden je dotován z více než 50 % státem prostřednictvím Ministerstev zdravotnictví a práce a sociálních věcí. Do rozpočtu BKB dále přispívají téměř 20 % města Praha, Brno, Ostrava, Olomouc, Plzeň a Pardubice.

Naše společnost a stát mají vůči obětem trestných činů velký dluh. Emocionální rány, které oběti uštědřil pachatel, nemusejí být posledními. Mnoho dalších přidaly úřední osoby, se kterými se oběť setkala po činu.

V mnoha případech by oběti této újmy mohly být ušetřeny. Dochází k nim často bezdůvodně a zcela zbytečně. Hlavní problém vidí BKB v rutinním výkonu spravedlnosti v praxi. Změnit zaběhlou praxi u soudů, policie a jiných úřadů je úkolem velmi náročným, ale aktuálním. Opatření spočívají zejména v tom, aby všichni pracovníci státní správy přicházející s oběťmi do styku, byli v co nejvyšší míře informováni o tom, jak s oběťmi zacházet.

Zásadní doporučení zní:

Mít stále na paměti situaci, v níž oběti jsou, a jednat s nimi podle toho. Mít na paměti, že to, co říkám a jak to říkám, může oběť poškodit.³²

³¹ www.bkb.cz

³² Tamtéž.

Oběti potřebují pochopení pro svoje trápení a problémy, průběžné informace o tom, jak probíhá projednávání jejich věci a rychlé a účinné řešení celé záležitosti.

Všichni ti, kteří pracují s oběťmi, by nikdy neměli prodlužovat a prohlubovat jejich utrpení a nejistotu a vymlouvat se na rutinní postupy.

V rámci Evropského fóra byla dva roky koncipována nadstavbová práva obětí. Mluvíme o ***Deklaraci sociálních práv obětí*** (dále je „Deklarace“). Deklarace obsahuje komplexní práva oběti upravující její návrat do původního života, jedná se o právo na ochranu soukromí oběti, na nápravu důsledků trestné činnosti a znovunastolení lidské důstojnosti.

V Deklaraci je také zakotvena ochrana oběti před zveřejňováním její totožnosti a jakýchkoliv dokumentů k ní se vztahujících v médiích; pomoc obětem trestných činů, ke kterým došlo v jejich bytě a tím pro ně přestal být bezpečným místem k dalšímu životu; právo na bezpečí pro děti ve vzdělávacích institucích; právo na pomoc zaměstnavatele, v případech, kdy k trestnému činu došlo na pracovišti atd.

5.2 *Další instituce*

Kromě BKB fungují v České republice další instituce poskytující obětem trestných činů pomoc. Jedná se např. o *poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy* (dále jen „poradny“), do jejichž činnosti byly začleněny služby pomoci obětem trestného činu. Poradny poskytují individuální poradenské konzultace, intervence v krizových situacích, případně krátkodobější terapeutickou pomoc dospělým osobám, které se staly oběťmi fyzického a psychického násilí, zejména domácího násilí, sexuálně motivovaných útoků, příp. šikanování. Konzultační pomoc lze většinou poskytnout též rodinným příslušníkům nebo dalším blízkým osobám obětí trestných činů, projeví-li o ni zájem.

Důležitou první pomoc obětem trestných činů poskytují také *linky důvěry*, které působí v užší či volnější spolupráci s poradnami pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy (příp. jsou dokonce součástí této poradny). Pokrývají prakticky celé území ČR. Nejčastějšími případy, které linky důvěry řeší, jsou případy znásilnění, přepadení,

krádeže prosté, domácího násilí a zneužívání a týrání dítěte.³³ Některé z těchto linek důvěry se specializují na určité případy, např. již výše zmíněná *DONA linka* na oběti domácího násilí, jiné jsou určeny pro děti a mládež (*Linka bezpečí*). Výše uvedená pracoviště mají ve svém odborném týmu vyškolené pracovníky, kteří poskytují klientům pomoc přímo.

Obětem domácího násilí jsou dále určeny *azylové domy*.

Psychologickou pomoc dospělým obětem poskytuje organizace *RIAPS* (Regionální institut ambulantních psychosociálních služeb) a různá další krizová centra.

Provozovateli těchto služeb jsou buď státní organizace, obce, občanská sdružení nebo církve.

6 Mezinárodní úprava

6.1 *Mezinárodní dokumenty vztahující se k obětem*

Jak jsem uvedla již výše, zájem o oběti trestných činů se zvýšil po druhé světové válce, kdy začal být kladen mnohem větší důraz na lidská práva a svobody. V návaznosti na vzrůstající zájem o ochranu obětí byla od 80. let minulého století přijata řada mezinárodních dokumentů, jejichž snahou je podpořit státy v tom, aby zlepšily postavení oběti a poskytly jí co nejúčinnější pomoc a podporu.³⁴ Mezi nejdůležitější tvůrce dokumentů v této oblasti patří Rada Evropy, Organizace spojených národů a Evropská unie.

❖ **Rada Evropy** (dále jen „RE“)

RE je nadnárodní organizací, která sjednala již 24. 11. 1983 ve Štrasburku *Evropskou úmluvu o odškodňování obětí násilných trestných činů* (dále jen „Úmluva“)

³³ Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*, 2. vydání, Praha, ASPI, 2004, str. 161

³⁴ Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*, 2. vydání, Praha, ASPI, 2004, str. 158

(anglicky European convention on the compensation of victims of violent crimes).
Úmluva nabyla platnosti dne 1.2.1988.

Tato Úmluva vycházela z úvahy, že obětem trestných činů a jejich zájmům by se měla věnovat stejná pozornost, jaká se věnuje pachatelům trestných činů, a z úvahy, že i zahraniční poškozené osoby mají právo na odškodnění od státu, na jehož území byl trestný čin spáchán, zvláště žijí-li a pracují v této zemi a přispívají na její ekonomiku. Cílem Úmluvy je stanovit závazné zásady pro poskytování odškodnění cizincům, kteří se stali oběti násilného trestného činu. Vyzývá státy, aby obětem zajistily poskytování pomoci materiálního i nemateriálního rázu, a aby se veřejnost v této oblasti více angažovala.

V návaznosti na Úmluvu přijala RE dvě doporučení, která se také týkají obětí:

- v r. 1985 *Doporučení o postavení oběti v rámci trestního práva a trestního řízení* (R(85)11) (anglicky Recommendation on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure)

- v r. 1987 *Doporučení o pomoci obětem a o prevenci viktimizace* (R(87)21) (anglicky Recommendation on assistance to victims and the prevention of victimization).

❖ **Organizace spojených národů** (dále jen „OSN“)

OSN se dlouhodobě věnuje prevenci zneužívání moci a porušování lidských práv. Jedním z příkladů její činnosti v této oblasti je přijetí *Deklarace OSN č. 40/34 o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci* (dále jen „Deklarace“) (anglicky Declaration of basic principles of justice for victims of crime and abuse of power), která se zmiňuje o kompenzaci obětí trestných činů. Deklarace byla přijata Valným shromážděním OSN dne 29.11.1985 a zabývá se postavením obětí ze širšího úhlu pohledu než výše zmiňovaná Evropská úmluva. Vychází z názoru, že k obětem je třeba přistupovat s pochopením a respektem k lidské důstojnosti, a že oběti mají právo na přístup k systému trestní justice a k rychlé nápravě škody, kterou utrpěly. Deklarace rovněž nastiňuje hlavní kroky, které by měly být učiněny, aby se zabránilo viktimizaci související se zneužitím moci a s poskytnutím pomoci obětem takového zacházení.

Pod pojmem „oběti“ jsou Deklarací rozuměny osoby, kterým byla individuálně nebo kolektivně způsobena škoda (fyzická nebo psychická újma, emocionální strádání, materiální škoda nebo škoda na jejich základních právech), úmyslným jednáním nebo opomenutím, které představuje porušování vnitrostátních trestních zákonů nebo mezinárodně uznávaných norem týkajících se lidských práv.

Mezi další dosažené výsledky OSN patří také přijetí Všeobecné deklarace lidských práv, Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia; Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání; Úmluvy o právech dítěte a Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen. OSN také vypracovala mezinárodní směrnice upravující omezení zneužívání starších, handicapovaných a duševně nemocných osob.

V květnu 1996 byla na pátém zasedání Komise OSN pro prevenci kriminality a trestní soudnictví přijata rezoluce požadující zpracování manuálů o užití a aplikaci výše uvedené Deklarace. *Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci* (dále jen „Příručka“) představuje jeden z těchto dokumentů. Rovněž je zpracován stručný manuál určený tvůrcům politiky, jehož účelem je osvětlit programy a opatření vyvinutá různými jurisdikcemi, s cílem realizovat Deklaraci a zabezpečit, že účinný a spravedlivý chod trestní justice, včetně souvisejících forem podpory bude uplatňován způsobem, který respektuje základní práva obětí trestného činu.³⁵

Příručka je průvodcem realizace programů pomoci obětem, rozvoje citlivých politik vůči obětem a postupů orgánů trestní justice a dalších orgánů, které s oběťmi přicházejí do styku. Tyto programy může uplatňovat policie a další orgány prosazující právo – obhájci, soudci, vězeňští pracovníci, osoby poskytující zdravotní služby, sociální pracovníci, ombudsmeni, duchovní, občanské organizace, tradiční vůdci, komise na ochranu lidských práv, zákonodárci, a další. Příručka se dále uplatňuje vůči těm, kteří jsou s oběťmi v bezprostředním styku – vůči jejich rodinným příslušníkům,

³⁵ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 2

přátelům, sousedům i vůči neformálním, spontánním a přirozeným strukturám poskytujícím pomoc. Příručka nastiňuje základní kroky při rozvíjení ucelených služeb pro oběti trestného činu. Např. prvním krokem v rámci poskytování služeb obětem by mělo vždy být zajištění fyzického bezpečí a zabezpečení bezprostředních potřeb obětí. Mnoho obětí rovněž může využívat takových služeb, jakými jsou krizová nebo poradenská centra, poskytnutí kompenzace, doprovod oběti k soudu, a další.³⁶

Na praktické úrovni se OSN snaží o poskytování humanitární pomoci obětem přírodních katastrof a lidmi zapříčiněných pohrom. Svými operacemi na udržení pořádku se rovněž snaží pomáhat obětem etnického násilí a občanských nepokojů. Mezi další příklady úsilí OSN patří snahy vyvíjené na úseku prevence diskriminace minorit, násilí proti uprchlíkům nebo dalším zranitelným cílům, zejména proti migrantům, ženám a dětem (včetně Programu eliminace vykořisťování práce dětí).³⁷

Státy se snaží uplatňovat a rozvíjet programy cílených aktivit, které mohou pomoci jednotlivým obětem i viktimologické prevenci.³⁸ Ke splnění těchto úkolů podstatným způsobem napomáhají svými poznatky i viktimologické výzkumy, především tím, že odhalují rozsah a konkretizují stávající potřeby pomoci a odhalují a charakterizují nově vzniklé potřeby. Zkušenosti mnoha různých zemí celého světa dokazují, že vypracování programů je jedním z účinných způsobů oslovení nesčetných potřeb obětí trestného činu. Programy mohou být různého zaměření – některé se vztahují k obětem bezprostředním, jiné se orientují i na oběti potenciální a mají tedy především preventivní charakter.

Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci (dále jen „Příručka“) je jedním z materiálů, který komplexně zpracovává problematiku obětí a pomoci jim. Dle této Příručky by měly být vypracovány **Programy pomoci obětem**, které umožní poskytování emocionální a finanční podpory, a účinnou intervenci ve prospěch obětí v rámci trestní justice a sociálních

³⁶ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 2

³⁷ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 8

³⁸ Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2. vydání, Praha, ASPI, 2004, str. 158

institucí. Dále uvádí rozsah služeb, který by měly výše uvedené programy pokrývat, a navrhuje i způsoby, jak cílů dosáhnout. Příručka konkretizuje následující okruhy služeb:

- 1) krizové intervence,
- 2) poradenství,
- 3) podpora obětí,
- 4) podpora v průběhu vyšetřování trestného činu,
- 5) podpora v průběhu trestního stíhání a soudního řízení,
- 6) podpora po ukončení případu,
- 7) výcvik profesionálních pracovníků a dalších pracovníků zabývajících se oběťmi,
- 8) prevence násilí a další preventivní služby,
- 9) výchova občanů v otázkách obětí trestného činu.³⁹

Tyto **programy služeb obětem** mají obětem pomoci vyrovnat se s emocionálním traumatem, a to účastí v trestním řízení, získáním odškodnění a vyrovnáním se s přidruženými problémy, způsobenými dopadem viktimizace.⁴⁰

Všichni profesionální pracovníci, kteří poskytují a budou poskytovat obětem služby, by měli prodělat minimálně 40hodinový výcvik k problematice viktimizace a prevence (zejména násilné kriminality), a měli by se průběžně vzdělávat v otázkách pomoci obětem.

Druhy služeb, které by měly být poskytovány

Zabezpečeno by mělo být poskytování devíti shora zmíněných okruhů služeb, a to pomocí programů nebo prostřednictvím jiných orgánů. V případě, že společnost určitý druh služeb zajišťuje, měly by se programy pomoci věnovat a poskytovat spíše ostatní druhy.

³⁹ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 20

⁴⁰ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 16

Ke každému okruhu dále uvedeme charakteristické činnosti poskytovatelů služeb uvedené v již výše zmiňované Příručce. Některé okruhy služeb se překrývají z důvodu zabezpečení kontinuity poskytování pomoci.

Primární funkcí většiny služeb je poskytnutí emocionální podpory, přímé pomoci a informací:

1) Krizové intervence

- poskytnutí poradenství, *emocionální podpora* v souvislosti s oznámením úmrtí a identifikací mrtvoly, s oznámením spáchání trestného činu rodinným příslušníkům nebo dalším osobám,
- v naléhavém případě předání klienta příslušné instituci či zajištění lékařské péče, zajištění nouzového / ochranného přístřeší, jídla, oblečení, nutné péče, opravy majetku a léčení drogové závislosti, peněz a dopravy, *pomoc* v souvislosti s „úklidem“ kriminální scény a nutnými opravami, ochrana oběti prostřednictvím omezujících příkazů, apod.
- *informace* související s uspokojením okamžitých potřeb obětí a se zajištěním jejich práv, informace o možnosti finanční pomoci v naléhavých případech, apod.

2) Poradenství

- podpůrné individuální a skupinové poradenství, dlouhodobé poradenství a intervence v oblasti duševního zdraví v důsledku prožitého traumatu,
- předání klienta či *přímá pomoc* v souvislosti se zajištěním azylového přístřeší, pomoc v souvislosti s nahrazením odcizených, zničených nebo jiným způsobem ztracených dokladů, se zajištěním opravy nebo náhrady odcizeného, poškozeného nebo jiným způsobem ztraceného majetku
- *informace* jak zabránit další viktimizaci a zneužívání omamných a psychotropních látek, informace o existenci a předání klienta do institucí, které zajišťují sociální, zdravotní nebo psychologické služby, o způsobech legálního odškodnění vně systému trestní justice, včetně činnosti ombudsmana, asociací na ochranu lidských práv, a regionálních a/nebo mezinárodních způsobů zjednání nápravy.

3) Podpora obětí

- obecné služby s cílem poskytnout oběti pomoc v souvislosti s podáním žádosti o kompenzaci nebo pojištění; s intervencí v souvislosti se zabezpečením kontinuity úvěru oběti, bydlení nebo zaměstnání; pomoc při zajištění ochrany obětí prostřednictvím relevantních příkazů, přestěhování nebo poskytnutím přístřeší obětem.

4) Podpora v průběhu vyšetřování trestného činu

- doprovod oběti při identifikaci obviněného, při dalších slyšeních, k výslechu, či při identifikaci mrtvoly, podpora při oznámení úmrtí,

- *pomoc* v souvislosti s urychleným návratem majetku, kompenzací oběti, restitucí, ochrannými příkazy, poskytnutím přístřeší nebo bezpečného místa pobytu dostupného obětem, „úklid“ kriminální scény; zajištění způsobu identifikace pachatele, při němž se oběť vyvaruje přímé konfrontace s ním; lékařská pomoc při všech forenzních vyšetřeních; pomoc při přípravě informací o zastrahování oběti,

- *informace* o stavu vyšetřování, o trestním procesu; o právech oběti při jejím prvním kontaktu se systémem trestní justice a podezřelým; informace o zadržení podezřelého, o peněžité záruce, právní záruce, o opatřeních, která mají zajistit odškodnění oběti, o ochraně důkazů určených pro soudní vyšetřování; informace o lékařské pomoci v rámci forenzního vyšetřování; informace o prevenci další viktimizace; o alternativních způsobech odškodnění nebo nápravy, identifikace významných vládních úřadů zapojených do vyšetřování.

5) Podpora v průběhu trestního stíhání a soudního řízení

- osobní podpora po dobu výslechů a soudního řízení, předání poradenskému centru pro otázky traumatizace, umožnění skupinové podpory v případech postižení více obětí,

- koordinace předvolání oběti k výslechům, rozhovorům a k soudnímu řízení, s cílem minimalizovat jejich počet; zajistit dopravu, refundovat cestovné nebo zajistit místo k parkování; *pomoc* v souvislosti s odškodněním, s účastí oběti v trestním procesu

(např. uplatnění všech práv sdělovat informace v rozhodujících stadiích tvorby rozhodnutí); zřizování oddělených čekáren pro obžalovaného a svědky obhajoby, a pro oběti; náhrada mzdy v době, kdy oběť není v zaměstnání z důvodu předvolání k výslechu; poskytnutí vhodného šatstva obětem; zajištění péče o dítě oběti uvnitř nebo vně soudní budovy; a zajištění toho, aby oběť vždy požádala o odškodnění,

- *informace* o právech oběti, o odpovědnosti pracovníků systému trestní justice, a o relevantních sankcích, pokud tito pracovníci poruší své povinnosti; informace o průběhu trestního stíhání a soudního řízení, o programech odklonu nebo nápravných opatřeních; informace o tom, co se od obětí v rámci trestního procesu v každém stadiu trestního řízení očekává a o právu oběti žádat zveřejnění rozsudku.

6) Podpora po ukončení případu

- *poradenství* v průběhu odvolacího řízení,
- realizace restitučních příkazů, *pomoc* v souvislosti s účastí obětí při řízení o odvolání, příp. řízení o milosti,
- *informace* o právech obětí po ukončení případu, o situaci obžalovaného nebo o jeho propuštění po ukončení projednání případu.

Mimo to by se měly programy snažit, tam kde je to možné, o zprostředkování některé ze služeb „oběť – pachatel“ (např. dialog mezi obětí a pachatelem nebo narovnání), o vzdělávací kurzy pro oběti, a organizování panelů na téma „dopad viktimizace“.

7) Výcvik profesionálních pracovníků a dalších pracovníků zabývajících se oběťmi

- měla by být zřízena meziresortní komise, jejímž úkolem by bylo prosazování multidisciplinárních přístupů k pomoci obětem, a k meziresortním programům výcviku zaměřeného na problematiku obětí,
- programy by se dále měly snažit identifikovat všechny další profesionální skupiny, které v jurisdikci pracují s oběťmi, a dále navrhovat a realizovat přípravné vzdělávací programy k problematice obětí, určené studentům těchto profesí, a výcvik a vzdělávání odborných pracovníků. Jednalo by se především o soudce, pracovníky vězeňství,

zástupce hromadně sdělovacích prostředků, učitele škol a univerzit, poradce, pracovníky nemocnic a lékaře, odborníky na problematiku duševního zdraví, duchovní, členy komisí pro lidská práva, ombudsmany;

- vhodné by bylo pro výše uvedené pracovníky vypracovat písemné standardy pomoci obětem.

8) Výchova občanů v otázkách obětí trestného činu

- měl by být vypracován a realizován plán právní výchovy občanů,

- je třeba snažit se o spolupráci s hromadně sdělovacími prostředky, aby si občané co nejvíce uvědomovali problémy obětí, rovněž by se měly vypracovat a rozšiřovat standardy výkonu novinářské práce (jakési etické kodexy), za účelem chránit oběti před nežádoucí senzacechtivostí a publicitou, což pravděpodobně ještě zvyšuje jejich viktimizaci.

9) Prevence násilí a další preventivní služby

- zkušenosti ukazují, že pro mnoho forem trestné činnosti je předchozí viktimizace nejlepším ukazatelem budoucí viktimizace. Oběti opakované viktimizace tvoří podstatnou část případů, které policie řeší, a jsou též častými klienty institucí poskytujících obětem služby. Preventivní programy by tudíž měly být součástí strategií pomoci s cílem zabránit další viktimizaci oběti. Měla by být koordinována ucelená strategie prevence viktimizace, a informace o ní včleněny do kampaní hromadně sdělovacích prostředků a do učebních osnov na všech úrovních vzdělávání.

Poskytování služeb

Služby obětem by měly být připraveny pomoci všem obětem bez výjimky. Projekty pomoci mají upřednostňovat realizaci služeb, využívat systematického přístupu, a adekvátně přihlížet k závažnosti viktimizace a jejímu dopadu na oběť.

Pro oběti vyžadující specifický přístup je nutné vypracovat *zvláštní programy*. Během pracovní doby by měly být dostupné různé podpůrné služby. Tam, kde je to možné a účelné, by měl ucelenější program zahrnovat všechny druhy služeb po 24

hodin denně, s dostupností telefonicky, formou osobního kontaktu s klientem, prostřednictvím návštěv v domácnostech nebo formou ambulantních služeb.⁴¹

Složitým problémem je kontaktování obětí. Existuje a je navrhováno několik metod jejich kontaktování, aby bylo možné zajistit poskytnutí služeb těm, kteří je potřebují a sami bezprostředně poskytovatele těchto služeb nekontaktovali. **Poradci v krizových situacích** by měli mít možnost 2x týdně projít policejní zprávy, v souladu se zákony o soukromí. Úředníci prosazující právo by měli přezkoumávat zprávy a vybírat případy obětí, které by následně předali organizacím poskytujícím jim služby. Úředníci, lékaři, učitelé a/nebo pracovníci orgánů sociální péče by měli být vedeni k informování obětí o existenci programů, a dotazování se jich, zda nic nenamítají proti zařazení do programu pomoci obětem. Nemají-li oběti námitek, mohly by být předány do další péče. V každém případě by oběti měly být kontaktovány co nejdříve, aby se dozvěděly o dostupnosti služeb.

❖ **Evropská unie** (dále jen „EU“)

Jedním z důležitých mezinárodních dokumentů posledních let je *Rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie o postavení obětí v trestním řízení* ze dne 15.3.2001 (2001/220/JHA). Členské státy jsou podle něho povinny sblížovat své zákony a předpisy nezbytné k dosažení cíle, jímž je umožnit obětem zločinu vysokou úroveň ochrany, bez ohledu na členský stát, v němž se tyto oběti právě zdržují. K potřebám obětí se má přistupovat komplexně a koordinovaně, tedy zajišťovat určitá opatření na pomoc těmto obětem i před a po trestním řízení. Každý členský stát má zajistit, aby oběti sehrávaly skutečnou a odpovídající roli v systému trestního soudnictví a dále vyvíjet maximální úsilí, aby se v průběhu řízení s oběťmi zacházelo s náležitou úctou pokud jde o jejich lidskou důstojnost, také má uznávat jejich práva a legitimní zájmy, zejména s ohledem na trestní řízení.

⁴¹ Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997, str. 20

6.2 Mezinárodní organizace

Prvním větším mezinárodním setkáním zaměřeným na oběti bylo **Mezinárodní viktimologické symposium**, které zorganizoval Israel Drapkin (právník, profesor a ředitel Institutu kriminologie na Právnické fakultě Hebrejské univerzity v Jeruzalémě) a konalo se v roce 1973 v Jeruzalémě v Izraeli. Drapkin se domníval, že kriminologové věnují mnohem více pozornosti pachatelům a zločinu, a oběti trestných činů zůstávají mimo okruh jejich zájmu. Další viktimologická symposia se konala v roce 1976 v Bostonu (USA) a v roce 1979 v Münsteru (Německo), kde byla zároveň založena Světová viktimologická společnost (World Society of Victimology). Symposia jsou od té doby pořádána každé 3 roky, prozatím poslední (v pořadí již 12. symposium) se konalo v roce 2006 v Orlandu (USA), následující se uskuteční v roce 2009 ve městě Mito v Etiopii⁴². Tato společnost vyvíjí i v dnešní době aktivity v oblasti pomoci obětem trestných činů a má statut konzultanta pro OSN. Od té doby se problematikou obětí trestného činu a také obětí zneužití moci zabývá celá řada dalších mezinárodních institucí.

Český BKB čerpal řadu podnětů pro svou práci od zahraničních partnerských organizací. První středisko pro oběti zločinu bylo otevřeno v anglickém Bristolu v roce 1974 a kladlo si za cíl zabránit dalšímu stresování oběti pomalým a bezohledným projednáváním případu. Další organizace vznikaly v Rakousku, Německu, Belgii, Francii, Lucembursku, Nizozemí, Portugalsku, Irsku, Španělsku, Švédsku, Švýcarsku a Skotsku.

Třináct národních organizací pro pomoc obětem z těchto zemí založilo v roce 1990 ve švédském Stockholmu nadnárodní **Evropské fórum služeb obětem** (dále jen „Evropské fórum“), jehož plnoprávními členy se později staly také organizace z Maďarska, Slovenska, Norska, Finska, České republiky a dalších zemí, takže v současné době sdružuje dvaadvacet národních organizací specializovaných na

⁴² údaje viz. www.worldsocietyofvictimology.org

poskytování pomoci. Českou republiku zastupuje v Evropském fóru BKB, který se v roce 1996 stal jeho 15. členem.

Evropské fórum vydává pro své členy informační bulletin a každoročně pořádá pracovní konferenci, na které jsou koncipována zásadní doporučení pro rozvoj efektivních služeb obětem v Evropě včetně návrhů na opatření, jakým například je přiměřená kompenzace obětí za bezprávi, ztrátu výdělku a emocionální stres vyplácená recipročně i cizincům z členských zemí, kteří se stali obětí kriminálního činu v zahraničí (u nás zavedeno zákonem č. 204/2006 Sb. novelizujícím zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti). Fórum prosazuje rozšíření práv obětí v poměru k právům pachatelů v zemích Evropské unie.

V řadě zemí, kde působí organizace pro pomoc obětem trestných činů déle než dvacet let, již došlo k mnoha změnám v legislativě. Například ve *Švédsku* byl zaveden institut „ochránce“, který poskytuje oběti psychickou podporu v průběhu trestního řízení a institut „zástupce poškozeného“, který je vlastně obdobou obhájce ex offio u nejzávažnějších případů. V téže zemi byl přijat zákon zakazující v určitých případech pachateli kontakt s obětí, v případech domácího násilí může soud vydat rozhodnutí, které násilníkovi zakáže, aby s obětí sdílel společnou domácnost až do rozhodnutí soudu. V určitých případech musí být oběť například vyrozuměna o tom, že odsouzený bude propuštěn na svobodu. Potřeba pomoci obětem je v těchto zemích považována za věc přirozenou.

Velká Británie je zemí s tradiční a bohatou sítí sociálních služeb. I zde však organizace **Victim Support** působila prvních devět let své existence na ryze dobrovolnickém principu. Dnes má tato organizace centrální pracoviště s padesáti zaměstnanci v Londýně. Na území státu je více než 380 místních úřadoven a v každé z nich působí placený koordinátor, který organizuje činnost místních dobrovolníků, odpovídá za jejich školení a přezkoušení před komisí, jejímž členem musí být policista.

Koordinátor je v úzkém kontaktu s policií, od níž dostává každý den údaje o obětech trestných činů. Údaje mu jsou předávány bez předchozího souhlasu obětí,

výjimku tvoří oběti závažných násilných trestných činů, které jsou na souhlas s předáním údajů organizaci Victim Support policií povinně dotázány. Britská vláda přispívá ročně na činnost této nestátní organizace částkou 12 miliónů liber.

Služba Victim Support však také přiznává určité drobné nedostatky jinak téměř dokonalého modelu. Jedním z nich je právě skutečnost, že o více než 90 % svých klientů se dozvídá od policie. Na její pomoc tudíž dosáhne jen velmi málo obětí latentní kriminality.

Britský model organizace Victim Support je vystavěn na obrovském kontingentu dobrovolníků a velké podpoře státu, úzce spolupracuje s policií, kontaktuje oběti sám, neposkytuje však právní informace.

Německou organizaci **Weisser Ring**, která zahájila svou činnost již 1.6.1977⁴³, musí oběť stejně jako u nás kontaktovat sama, služba je ale vystavěna pouze na laické pomoci. Specifické pro tuto organizaci je její zaměření na budování široké členské základny a vytváření bohatého nestátního fondu peněžité pomoci obětem.

⁴³ Schwind, H.-D.: Kriminologie: eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen, 10. vydání, Heidelberg, Kriminalistik Verlag, 2000, str. 366

7 Závěr

Pomoc obětem trestných činů zahrnuje především širokou oblast služeb, které by měly být obětem poskytovány. V této práci nebylo možno postihnout všechny prostředky sloužící tomuto účelu vzhledem k rozlišnosti výše zmiňovaných služeb, jejich poskytovatelů, ale i příjemců. Snažila jsem se však o komplexní pohled na oběti, zmapování současné situace z pohledu jejich práv a oprávněných nároků na důstojné a odpovídající zacházení a přístup ze strany státních orgánů i celé společnosti.

Vzhledem k tomu, že právě oběti jsou nejčastěji tím, kdo nahlašuje spáchání trestného činu, považuji za více než nezbytné zlepšit jejich postavení v rámci trestního řízení, a nejen v něm. Zároveň je nezbytné provádět osvětu v řadách policie a dalších složek justičního systému a snažit se tak o vymýcení sekundární viktimizace obětí právě těmito orgány. Doporučovala bych zlepšit v co nejkratší době postavení poškozeného a rozšířit jeho práva, např. o právo na zajištění bezplatné kvalifikované právní pomoci v případě, že poškozený nemá dostatek prostředků; o právo na umožnění mu učinit jeho výslech za přítomnosti jeho zmocněnce, a rozšířit právo poškozeného podávat opravné prostředky proti příslušným procesním rozhodnutím.

Také náhrada škody v trestním řízení by měla doznat určitých změn. Poškozený má sice právo uplatnit v trestním řízení proti obviněnému nárok na náhradu škody v rámci tzv. adhezního řízení, s tímto nárokem však bývá často odkazován na řízení ve věcech občanskoprávních. Tím se celý proces prodlužuje a poškozený se náhrady škody nemusí např. vzhledem k nesolventnosti pachatele, ani dočkat. *Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti*, umožňuje poskytnutí rychlé a neformální peněžité pomoci, podmínky jejího poskytnutí však nesplňuje každá oběť. Navíc vzhledem k nevhodnému poučování si mnoho obětí myslí, že se jedná pouze o půjčku.

V této práci jsem se vzhledem k rozsahu probíraného tématu nemohla blíže věnovat tzv. zranitelným obětem trestných činů (děti, senioři, mnohočetné oběti, příp. i

pozůstalí) a obětmi tzv. citlivých deliktů (př. domácí násilí, stalking).⁴⁴ Za nejvýznamnější počin poslední doby v souvislosti s některou z těchto oblastí považují přijetí zákona č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Tento zákon nabyl účinnosti 1.1.2007 a přinesl podstatnou změnu ve prospěch obětí domácího násilí.

Podle nových ustanovení § 21a až 21d zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, je Policie ČR oprávněna rozhodnout o vykázaní ze společného obydlí a zákazu vstupu do něj v případech, kdy lze na základě zjištěných skutečností důvodně předpokládat, že dojde k nebezpečnému útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo zvláště závažnému útoku proti lidské důstojnosti. *Vykázanou osobou* je osoba podezřelá z takového jednání a vykazuje se z bytu nebo domu, který společně obývá s *ohroženou osobou*, i z jeho bezprostředního okolí. Vykázání trvá po dobu 10 dnů ode dne vydání rozhodnutí. Jeho součástí je i zákaz návratu do vymezených prostor.

V tomto novém přístupu spatřuji veliký pokrok v dosavadním zacházení s oběťmi domácího násilí. Donedávna bylo totiž běžné, že ohrožená osoba (většinou žena) musela utéct ze společného bydlíště, někdy i s dětmi, a většinou zcela bez prostředků vyhledávat pomoc (např. u příbuzných, známých či v azylovém domě). Nový zákon situaci obrátil. Tím, kdo si musí hledat bydlení, je osoba ohrožující. Jen za první 3 měsíce účinnosti tohoto zákona (leden - březen 2007) bylo v České republice vykázano 244 osob.

Problémem se však jeví chování samotných ohrožených osob. Vykázání trvá 10 dnů, tato doba platí i pro ohroženou osobu a nelze ji ani s jejím souhlasem zkrátit. Tímto způsobem je této osobě poskytnut čas na promyšlení situace. Není však výjimkou, že ohrožená osoba osobu vykázanou do bytu pustí dříve. Podle novely trestního zákona se však jedná o trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí a i samotná ohrožená osoba se tak vystavuje nebezpečí trestního stíhání.

Cílem nové úpravy je prevence, snaha o změnu chování ohrožující osoby, a o vyšší způsob ochrany ohrožených osob. Nejedná se o trest, ale právě o to, aby ohrožující osoby si své budoucí chování promyslely a přemýšlely o jeho změně.

⁴⁴ Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů, Praha, Grada Publishing, 2007, str. 51 a násl.

Od 2.4.2007 probíhá v celé České republice PR kampaň BKB k výše uvedenému zákonu (citylight plakáty v Praze, Brně, Ostravě; informační plakáty v dopravních prostředcích atd.).

Za zmínku také stojí vydání příručky *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů* od Doc. PhDr. Ludmily Čírtkové, CSc., policejní psychologky a dobrovolnice BKB, a Mgr. Petry Vitoušové, prezidentky občanského sdružení BKB. Příručka byla vydána v únoru tohoto roku (2007) a zúročuje 15leté zkušenosti BKB v oblasti poskytování pomoci obětem trestných činů.

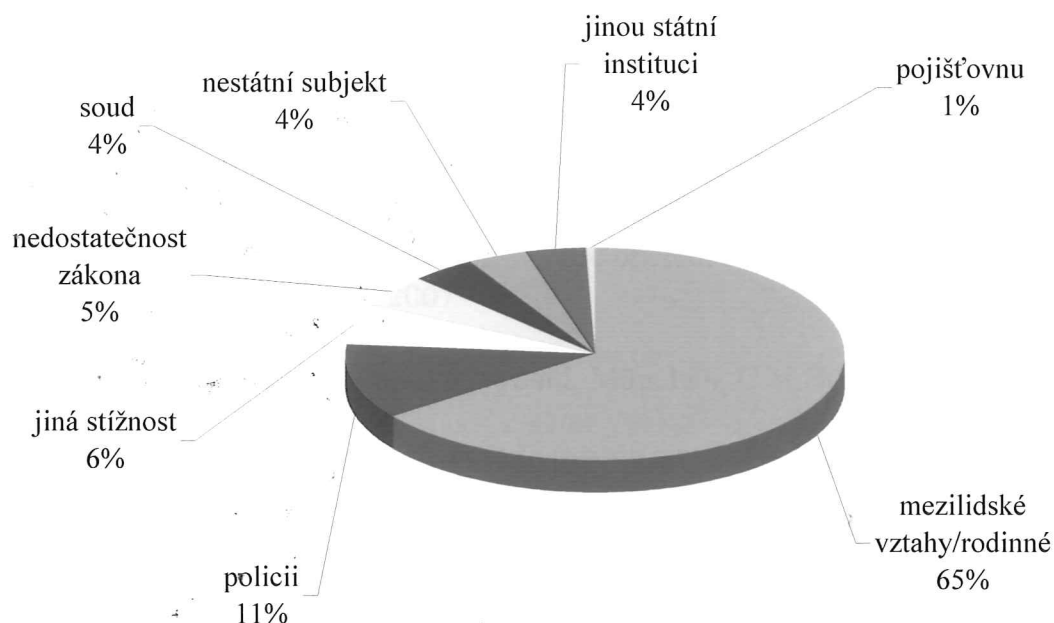
Uvedená publikace se rozčleněna do 5 kapitol – Psychologie oběti, Zranitelné oběti a svědci, Oběti vybraných deliktů, Pomoc obětem a Práva obětí. Velice podrobně je rozebrána psychologie obětí, objasněny jejich reakce na trestný čin, průběh vyrovnávání se s touto událostí a další problémy s tím spojené. Celá kniha je psána s důrazem na psychiku obětí.

Příručka je z mého pohledu vhodná pro osoby, které se ocitají s oběťmi v přímém kontaktu – psychology, sociální pracovníky, příp. právníky, a dále pro oběti samé či jejich blízké, kteří se chtějí více dozvědět o obětech, jejich psychice a vyrovnávání se s dopadem trestného činu.

Činnost mezinárodních i národních organizací, vlád a jednotlivců by, dle mého názoru, měla vést ke zvýšení rozsahu a kvality pomoci dostupné obětem. Při vyhodnocování nedostatků mezi potřebami obětí a poskytovanou pomocí je nutné vycházet z přesných údajů o výskytu viktimizace a počtu viktimizovaných osob. Zdroji těchto dat jsou policejní zprávy, výzkumy obětí a rozhovory s nimi, přehledy institucí poskytujících obětem služby, zprávy hromadně sdělovacích prostředků, lékařské zprávy, zprávy svědků, údaje o službách zajišťovaných ve společnosti atd. Pro přehled uvádím graf č. 6 (stížnosti klientů BKB za rok 2006), který naznačuje, s jakými problémy se oběti trestných činů nejčastěji potýkají.

Graf č. 6 – stížnosti klientů BKB v roce 2006 (zdroj: statistika BKB za rok 2006 na www.bkb.cz)

Stížnosti klientů BKB na:



Byla-li by společnost lhostejná k dopadu viktimizace na oběti, zvýšil by se pravděpodobně výskyt kriminality a tím zároveň i počet obětí. Narušeny by byly základní hodnoty a společnost by v důsledku toho nemohla správně fungovat a doznala by nevratných degenerativních změn. Provádění služeb vyžaduje finanční prostředky, musíme si ale uvědomit, že každý člen společenství se může stát obětí, a že většina trestných činů přispívá viktimizaci jeho ostatních členů a zhoršení harmonie ve společenství. Služby obětem obnovují společenskou stabilitu, a prospěch z nich tak má celá společnost.

Seznam použité literatury

- Barlow, H.D.: Introduction to Criminology, 7. vydání, USA, HarperCollins Publishers, Inc., 1996
- Císařová, D., Fenyk, J. a kol.: Trestní právo procesní, 4. vydání, Praha, Linde, 2006
- Conklin, J.E.: Criminology, 6. vydání, Boston, Allyn & Bacon, 1998
- Čírtková, L.: Kriminální psychologie, Praha, EUROUNION, 1998
- Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů, Praha, Grada Publishing, 2007
- Eisenberg, U.: Kriminologie, 5. vydání, München, C.H.Beck, 2000
- Jelínek, J.: Poškozený v českém trestním řízení, Praha, Karolinum, 1998
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní, 4. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2005
- Kaiser, G.: Kriminologie - Úvod do základů, Praha, C. H. Beck, 1994
- Kaiser, G.: Kriminologie: ein Lehrbuch, 3. vydání, Heidelberg, C.F.Müller Verlag, 1996
- Karmen, A.: Crime Victims, 1. vydání, California, Brooks/Cole Publishing Company, 1984
- Kuchta, J. a kol.: Kriminologie I. část, Brno, Masarykova univerzita, 1993
- Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, Praha, C. H. Beck, 2005
- Kulíšková, K. /ed./: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v ČR, Praha, IKSP a BKB, 1999
- Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, Praha, IKSP, 1997
- Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J.: Kriminalistika, 2. vydání, Praha, C.H.Beck, 2004

- Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Trestní právo procesní, 2. vydání, Praha, C.H.Beck, 2003
- Normativní materiály Rady Evropy
- Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2. vydání, Praha, ASPI Publishing, 2004
- Schneider, H. J.: Kriminologie, 3. vydání, München, C.H.Beck, 1992
- Schwind, H.-D.: Kriminologie: eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen, 10. vydání, Heidelberg, Kriminalistik Verlag, 2000 (str. 363 a násl.)
- Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Díl I. obecná část, 3. vydání, Praha, PA ČR, 2004
- Zoubková, I., Mouliřová, M.: Kriminologie a prevence kriminality, 1. vydání, Praha, ARMEX Publishing, 2004

Další prameny informací:

<http://server.juristic.cz>

<http://www.bkb.cz>

<http://www.portal.justice.cz>

<http://www.mvcr.cz>

<http://www.euvictimservices.org/>

<http://www.osn.cz>

<http://conventions.coe.int/>

<http://test.polar.cz/domacinasili/news.php>

<http://www.victimology.nl/>

<http://www.worldsocietyofvictimology.org>